

DÖVLƏT İNVESTİSİYA PROQRAMLARINDA İCTİMAİ İŞTİRAKÇILIQ

Xarici təcrübə və Azərbaycan

Fuad Cəfərli v  Zöhrab  sma yl
DÖVLƏT  NVESTİSİYA PROQRAMLARINDA  CTİMAİ İŐTİRAKÇILIQ:
XARİCİ TƏCRÜBƏ V  AZƏRBAYCAN
Bakı – 2010, 29 səh.

Bu nəşrə Milli Büdcə Qrupu və Azad  qtisadiyyata Yardım  ctimai Birliyinin Norveçin Azərbaycandakı Səfirliyinin dəstəyi ilə həyata keçirdiyi “Dövlət investisiya büdcəsində ictimai  stirakçılığın artırılmasının vəkilliyi” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış tədqiqatlar və materiallar daxil edilib. Tədqiqat materialları dövlət investisiya layihələri üzrə ictimai  stirakçılıq v  parlament nəzarəti üzrə xarici təcrübəni, Azərbaycandakı imkanları və t vsiy ləri əhatə edir. Eyni zamanda, layihə çərçivəsində regionlarda keçirilmiş ictimai dinləmələr barədə məlumatlar da nəşrə daxil edilib. N şrd  irəli sürülən fikirlər, mülahizələr Yekun Hesabatın müəlliflərinə aiddir və buna görə donor hər hansı məsuliyyət daşımır.

Korrektor: Kəmalə Cəfərova

Bu nəşr Norveçin Azərbaycandakı Səfirliyinin dəstəyi ilə çap olunub.

MÜNDƏRİCAT

QISALTMALAR	3
GİRİŞ	4
1. İCTİMAİ İŞTİRAKÇILIĞIN İNSTİTUTLAŞMASI ÜZRƏ XARİCİ NÜMUNƏLƏR	6
1.1. Rusiyada ictimai iştirakçılığın motivasiyası var, fəaliyyət dairəsi isə məhduddur	6
1.2. Qazaxıstanda ictimai iştirakçılıq formaları məhduddur, amma effektivdir	7
1.3. Norveç elektron hökumətlə ictimai iştirak imkanlarını daha da genişləndirib	9
2. DÖVLƏT İNVESTİSİYALARINA PARLAMENT NƏZARƏTİ ÜZRƏ XARİCİ TƏCRÜBƏ	10
2.1. Parlament nəzarət orqanlarının fəaliyyəti	10
2.2. Dövlət investisiya layihələrinə nəzarət üzrə yaxşı nümunələr	12
2.3. Dövlət investisiyalarına nəzarət üzrə yaxşı təcrübələrdən Azərbaycan üçün tövsiyələr	14
3. AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT İNVESTİSİYALARINDA İCTİMAİ İŞTİRAKÇILIQ ÜZRƏ SİYASƏT SƏNƏDİ	16
3.1 Dövlət investisiya fəaliyyətində mövcud vəziyyət	16
3.2. DİP-lərdə ictimai iştirakçılıqla bağlı hansı mərhələdəyik?	17
3.3. Nəticələr	21
3.4. Təvsiyələr	22
4. DÖVLƏT İNVESTİSİYA LAYİHƏLƏRİ ÜZRƏ İCTİMAİ DİNLƏMƏLƏR	24
4.1. Quba	24
4.2. Sumqayıt	25
4.3. Bərdə	26
4.4. Tovuz	27
İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR	29

QISALTMALAR

AİB	Asiya İnkişaf Bankı
AYİB	Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
AİYİB	Azad İqtisadiyyata Yardım İctimai Birliyi
BAO	Baş Auditorlar Ofisi
DB	Dünya Bankı
Dİ	Dövlət investisiyaları
DİP	Dövlət İnvestisiya Proqramı
DİS	Dövlət investisiya siyasəti
ETSN	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
İİN	İqtisadi İnkişaf Nazirliyi
İVMM	İctimai Vəsaitin Monitorinqi Mərkəzi
ƏƏSMN	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
KİV	Kütləvi informasiya vasitələri
MBQ	Milli Bütçə Qrupu
MSK	Mərkəzi Seçki Komissiyası
NN	Nəqliyyat Nazirliyi
NSB	Norveç Dövlət Dəmiryolu
QHT	Qeyri-hökumət təşkilatı
RF	Rusiya Federasiyası
RFHP	Rusiya Federasiyası Hesablama Palatası
SDA	Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyi
TİƏ	Texniki-iqtisadi əsaslandırma

GİRİŞ

2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda neft gəlirlərinin və bunun nəticəsində də dövlət büdcəsinin gəlir hissəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artması 1990-cı illərdən sonra köhnəlmiş və sıradan çıxmış infrastrukturun yenidənqurulması üzrə vəsaitlərin artırılmasını zərurətə çevirmişdir. 2005-ci ildən başlayaraq sosial və iqtisadi infrastrukturun müxtəlif sahələrinə illik büdcə xərclərinin ilk vaxtlar 7,5, sonralar isə 39 faizi həcmində investisiyalar yönəldilib. Hazırda dövlət investisiya proqramları üzrə 1000-dən artıq layihə həyata keçirilir, amma təəssüf ki, əksər halda ictimaiyyət bu layihələr barədə təfərrüatlı məlumatların alınmasında çətinliklərlə üzləşir.

Dövlət investisiyası proqramlarının yerinə yetirilməsinin təkmilləşdirilməsi, həmçinin regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi üzrə bir sıra tədbirlərlə bağlı olaraq bu proqramların icrasında vətəndaş cəmiyyətinin məlumatlılığı və nəzarətinin artırılması əsas məqamlardan biridir. Təcrübəsinə diqqət yetirəcəyimiz ölkələrdəki vətəndaş təşəbbüsləri və məlumatlara çıxış imkanları olduqca əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, Norveçdə müasir kommunikasiya texnologiyaları imkan verir ki, elektron hökumət vasitəsilə vətəndaşlar, ictimai təşkilatlar və media mənsubları dövlətin fəaliyyəti haqqında bütün lazımi informasiyaları əldə edə bilsinlər. Macarıstanda isə vətəndaşların qanunverici orqan olan parlamentdə dinləmələrdə iştirak və həmçinin qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək imkanları var. Qazaxıstan isə dövlət investisiya layihələrinin icrası zamanı bir az da irəli gedərək, bəzi hallarda hətta hökumət proqramlarının içərisində dəyişikliklər etməklə bağlı yaxşı təcrübələrə malikdir. Rusiyanın isə dövlət investisiya proqramlarının, hətta milli səviyyədə proqramların həyata keçirilməsi üzrə ən aparıcı Avropa ölkələrindən biri olmasına baxmayaraq, burada hələ də ictimai iştirakçılıq mövqeləri həddən artıq zəif görünür.

Həmçinin müasir elektron informasiya vasitələrinin tətbiqi ilə xarakterizə olunan elektron hökumət anlayışı da günümüzdə getdikcə əhəmiyyətini artırmağa başlayır. Müxtəlif ölkələrin təcrübəsində elektron hökumət vasitəsilə ictimai iştirakçılığın məzmununun daha da genişləndiyini görmək mümkündür.

Azərbaycanda dövlət investisiya layihələrində ictimai iştirakçılığın mövcud vəziyyəti hazırkı dövrdə qənaətbəxş sayılmasa da, onun bir sıra elementlərində iştirakçılıq üçün təşəbbüslərin zəif olması özünü daha çox büruzə verir. Bunun səbəbləri arasında qanunvericilik təşəbbüslərinin məhdud olması var. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, hələ də Dİ layihələrinin mahiyyəti və onun həyata keçirilməsi ilə bağlı ictimaiyyət daha az maraqlanır və yalnız son nəticə barəsində informasiyalarla kifayətlənmiş olur. Bu sahədə ixtisaslaşmış QHT-lərin azlığı və KİV-in bu prosesi zəif izləməsi son nəticədə bu proqramlar barədə dolğun informasiyaların yayılmasına, problemlərin üzə çıxarılmasına mane olur. Hətta məhdud olan qanunvericilik aktları çərçivəsində belə ictimai iştirakçılıq ancaq görünüşü obrazı yaradır. Nəzərə alsaq ki, gələcək illərdə də hökumət daha iri iqtisadi və sosial layihələri həyata keçirməyi planlaşdırır, o zaman belə bir iştirakçılığın nə qədər əhəmiyyətli olduğu aydınlaşar.

MBQ və AİYİB-in Norveçin Azərbaycandakı Səfirliyinin dəstəyi ilə həyata keçirdiyi “Dövlət investisiya büdcəsində ictimai iştirakçılığın artırılmasının vəkilliyi” layihəsi ictimai iştirakçılıq və parlament nəzarəti üzrə xarici təcrübənin öyrənilməsi, Azərbaycandan qanunvericiliyin və praktikanın bu sahədəki imkanlarının tədqiqi və tövsiyələrin hazırlanmasını nəzərdə tutur. Təcrübəsi öyrənilmiş Rusiya və Qazaxıstan Azərbaycan kimi keçid iqtisadiyyatlarına malik

ölkələrdir, böyük neft gəlirləri əldə edirlər və geniş dövlət investisiya fəaliyyətinə malikdirlər. Təcrübəsi öyrənilən Norveç isə neft gəlirlərini uyğun diversifikasiya etmiş, Azərbaycan üçün nümunə kimi qəbul edilmiş bir ölkədir.

Yaxşı təcrübələrin öyrənilməsi və Dİ layihələrində ictimai iştirakçılıq imkanlarının genişləndirilməsi dövlət investisiyalarının tələbata uyğun, səmərəli və düzgün istifadə edilməsinə yardımçı ola bilər ki, buna indi Azərbaycanın çox ehtiyacı var.

1. İCTİMAİ İŞTİRAKÇILIĞIN İNSTİTUTLAŞMASI ÜZRƏ XARİCİ NÜMUNƏLƏR

1.1. Rusiyada ictimai iştirakçılığın motivasiyası var, fəaliyyət dairəsi isə məhduddur

Hazırda Rusiyada federal səviyyədə dövlət investisiyalarında iştirakçılıq təcrübəsindən geniş danışmaq, hələ ki, mümkün deyil. Ayrı-ayrı faktları nəzərə almasaq, bu sahədə boşluqlar olduqca çoxdur. 2000-ci illərdən başlayaraq Rusiyada əksmərkəzləşmənin azalması, investisiya layihələrində dövlətin rolunun artması və həmçinin imitasiya olunmuş demokratiya meyilləri ümumdövlət layihələrində ictimai iştirakçılığın səviyyəsini və əhəmiyyətini xeyli aşağı salmışdır.

2006-cı ildə Rusiya vətəndaş cəmiyyətinin və qeyri-kommersiya təşkilatlarının təşəbbüsü ilə Rusiya Federasiyasının İctimai Palatası yaradılıb. Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, palatanın başlıca funksiyası ölkə vətəndaşlarının maraq və ehtiyaclarının daha dolğun nəzərə alınması, onların hüquq və azadlıqlarının qorunması, idarəetmə qurumları üzərində vətəndaş nəzarətinin yaradılması məqsədilə vətəndaş cəmiyyətinin dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəsini təmin etməkdən ibarətdir. Bu məqsədinə nail olmaq üçün İctimai Palata vətəndaşları və onların könüllü birliklərini müxtəlif vasitələrlə dövlət siyasətinin reallaşdırılmasına cəlb edər, cəmiyyət həyatının ən müxtəlif sahələrlə əlaqədar vətəndaş təşəbbüsləri irəli sürər, qanun layihələri və digər normativ-hüquqi aktlarla bağlı ictimai ekspertizalar apara, vətəndaşları və ya onların birliklərini vətəndaşların hüquq və mənafeləri ilə bağlı kütləvi müzakirələrə cəlb edə bilər. İctimai Palata haqda qanunun 19-cu maddəsinə görə, Rusiya ali dövlət hakimiyyət orqanları, federasiya subyektləri, yerli özünüidarə orqanları və Dövlət Duması ictimai ekspertizanın nəticələrini, qurumun irəli sürdüyü təşəbbüsləri mütləq nəzərdən keçirməli və zəruri reaksiya verməlidir. Amma 2006-2007-ci illərdə Palatanın 64 hüquqi-normativ akt layihəsini nəzərdən keçirdiyinə baxsaq, burada bir dənə də olsun federal büdcə sənədinin, onun xərclər bölməsi ilə bağlı maddələrinin və investisiya layihələrinin olmadığını şahidi olarıq.

Hökumətdə ictimai şuraların yaradılması da geniş hal alıb. Məsələn, Dövlət İnvestisiya Fondunun tabe olduğu Regional İnkişaf Nazirliyində fəaliyyət göstərən İctimai Şura Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının, vətəndaş cəmiyyəti institutları, biznes, KİV və nazirliklər arasında əlaqələrin təmin olunması, həmçinin RİN-in fəaliyyət sahələrinə aid məsələləri əhatə edən məsləhətçi-müşavirlik funksiyasını yerinə yetirən orqandır. Onun səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər nazirliyin funksiyaları qədər genişdir – Rusiya Federasiyasının sosial-iqtisadi inkişaf məsələlərindən tutmuş şəhərsalma, tikinti, mənzil-kommunal təsərrüfatını da əhatə edən geniş bir blokun məsləhətçiliyini və müşavirliyini təmin edir. Şura öz fəaliyyətinin vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin, biznesin, KİV-in qarşılıqlı maraqları əsasında nazirliyin fəaliyyət sahələri üzrə məsələlərin həlli və dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üzərində qurub. Şura daimi orqandır, burada iştirak könüllüdür, səlahiyyətlər çərçivəsində qərarların qəbulu özünüidarəetmə, aşkarlıq, müstəqillik əsasında verilir. Lakin fəaliyyətinə nəzər yetirildiyi zaman bu qurumun dövlət investisiya fəaliyyəti ilə bağlı heç bir əməli iş görülmədiyinin şahidi olmaq mümkündür. Büdcə və investisiya sahəsində fəaliyyət göstərən QHT və digər vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri Rusiya Federasiyası hökumətinin müxtəlif agentliklərində yaradılan ictimai şuralarında təmsil olunublar. Amma indiyədək də məlum deyil ki, bu təmsilçilik hansı formada həyata keçirilir. Bu, daha çox iştirakın formallığı barədə

təsəvvür yaradır. Çünki misallarına baxdığımız zaman investisiya layihələrindəki iştirakçılığın məhdud olduğu görünür.

Qanunvericiliyin büdcə proseslərində ictimai iştirakın təmin olunmasına şərait yaratmasına baxmayaraq, amma demək olar ki, bu iştirak çox məhdud dərəcədə reqlamentləşdirilib.

Rusiyada büdcə prosesləri 31 iyul 1998-ci ildə qəbul edilmiş Büdcə Məcəlləsinə əsasən tənzimlənir.¹ Ümumilikdə məcəllədə federal büdcənin tərtibi, müzakirəsi, təsdiqi və icrası mərhələlərində ictimai iştirakçılığın rolunu birbaşa ehtiva edən bir müddəə yoxdur. Lakin məcəllənin “aşkarlıq prinsipi” adlanan 36-cı maddəsində büdcə məlumatlarının açıqlığının zəruriliyi bu cür əsaslandırılır: “Təsdiq olunmuş büdcə və büdcənin icrasına dair hesabat mütləq rəsmi nəşrlərdə çap edilməli, büdcənin icrasına dair informasiyalar müfəssəl olmalı, büdcə layihəsinə baxılmasına və büdcə qərarlarının qəbuluna dair prosedurlar ictimaiyyət üçün tam açıqlanmalıdır”. Göründüyü kimi, bu müddəə ən yaxşı halda vətəndaşların passiv iştirakçılığına – büdcə barədə məlumat almaq və büdcə informasiyalarının əlçatanlığına hüquqi zəmanət verir. Belə bir müddəə özünü hesabatlarda da göstərir. Məsələn, 2008-ci ildə Rusiya Hesablama Palatasının hazırladığı hesabatda vətəndaşlarla və vətəndaş cəmiyyəti ilə iş adlı heç bir bölüm yoxdur.Əv əzində isə Hesablama Palatası yalnız onunla kifayətlənir ki, mütəmadi olaraq bülletenlər hazırlayır və operativ xəbərləri internet saytında yerləşdirir. Ədalət naminə söyləmək lazımdır ki, bu xəbərlərin hamısı operativ olaraq verilir, lakin qeyd etdiyimiz kimi, vətəndaşlarla iş üzrə heç bir müddəə nəzərə alınmayıb. İctimai iştirakçılığın ən yaxşı nümunələri ən çox ekoloji problemləri əhatə edir.

Rusiyada dövlət investisiyalarında ictimai iştirakçılığın geniş yayıldığı dövr 1990-cı illərə təsadüf edir. Görünür, bu, 2000-ci illərdəki siyasi ab-havanın təsirindəndir ki, bu gün Rusiyada ictimai iştirakçılıq yalnız müəyyən məhdud iştirakçılıq formaları ilə müşayiət olunur. Məsələn, 1997-2001-ci illər ərzində həyata keçirilmiş Baltik boru xətti sistemi kimi iri investisiya layihəsində ictimai iştirakçılıq yalnız yerli səviyyədəki ekoloji problemlərin qaldırılması deyil, həmçinin yerli əhalinin layihənin texniki-iqtisadi əsaslandırılmasına müdaxilə ilə yadda qalıb.

Rusiyada vətəndaş iştirakçılığının passiv olmasının əyani sübutlarından biri kimi onu göstərmək lazımdır ki, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarından informasiya əldə etmək haqqında federal qanun yalnız 9 fevral 2009-cu ildə qəbul olunub.² 2008-ci ilin dekabrında isə məhkəmə orqanlarından informasiya əldə etmək haqqında qanun qəbul edilmişdi. Beləliklə, informasiya əldə etmək haqqında qanun özlüyündə fraqmentasiya edilib və bundan əlavə, informasiya əldə etmək haqqında qanunun tətbiqi 2010-cu il yanvarın 1-dən başlayıb. Göründüyü kimi, RF-də dövlət orqanlarının və demək ki, həm də Dİ layihələrinin hazırlanması və reallaşmasında ictimai iştiraka hələ də birmənalı “yaşıl işıq” yandırılmasına ehtiyac görünür.

1.2. Qazaxıstanda ictimai iştirakçılıq formaları məhduddur, amma effektivdir

Qazaxıstan Mərkəzi Asiya ölkələri arasında daha dayanıqlı və etibarlı iqtisadi artıma malikdir. Bununla bərabər, bu region dövlətlərindəki oxşar siyasi və nomenklatur bürokratik sistem müəyyən dərəcədə Qazaxıstanda da mövcuddur. Bununla belə, araşdırmalar deməyə əsas verir ki, ölkədəki investisiya qoyuluşlarında vətəndaş iştirakçılığının aktiv elementləri mövcuddur. Qeyd etmək yerinə düşər ki, büdcə prosesində vətəndaş iştirakçılığı sahəsində ən yaxşı təcrübəsi olan ölkələrdən biri məhz elə Qazaxıstandır. Burada büdcə məsələləri üzrə ixtisaslaşmış çoxsaylı vətəndaş cəmiyyəti institutlarının mövcudluğunda, təkcə ictimai fəallığın yüksək olduğu paytaxtda və iri şəhərlərdə deyil, həmçinin müxtəlif regionlarda da büdcənin işinin peşəkar fəaliyyətə çevrilməsində özünü göstərir. Məsələn, İqtisadiyyat və Büdcə Planlaşdırması Nazirliyi daimi olaraq

¹ Бюджетный Кодекс Российской Федерации, <http://bk-rf.ru>

² Федеральный закон Российской Федерации от 9 февраля 2009 г. № 8-ФЗ "Об обеспечении доступа к информации о деятельности государственных органов и органов местного самоуправления"

dövlət investisiya layihələrinin gedişi ilə bağlı olaraq press-revizlər və aylıq bülletenləri özünün internet saytında yerləşdirir.³

Qazaxıstanın 2009-cu ilin əvvəlindən qüvvəyə minmiş yeni Bütçə Məcəlləsinin 137-ci maddəsinə əsasən, dövlət maliyyə nəzarətinin əsas prinsiplərindən biri şəffaflıqdır.⁴ Məcəlləyə əsasən, Qazaxıstan Respublikasının bütçə qanunvericiliyi sahəsində bütün normativ-hüquqi aktları, təsdiqlənmiş (eyni zamanda dəqiqləşdirilmiş və düzəliş edilmiş) bütçə layihələri, bütçənin icrasına dair hesabatlar dərc olunmalıdır. Göründüyü kimi, bu ölkənin də bütçə qanunvericiliyində bilavasitə bütçə prosesində aktiv ictimai iştirakçılıq mexanizmlərinə dair tələblər öz əksini tapmayıb. Lakin müvafiq hüquqi baza əsasında parlament yanında fəaliyyət göstərən İctimai Palata da MDB ölkələrində Rusiyadan başqa yalnız Qazaxıstanda mövcuddur. Bu palatanın fəaliyyəti ölkə parlamentinin 20 noyabr 2007-ci il tarixli 72 sayılı qərarına əsasən təsdiqlənmiş “Qazaxıstan Respublikası parlamenti yanında fəaliyyət göstərən İctimai Palata haqqında Əsasnamə” ilə tənzimlənir. Əsasnaməyə görə, adıçəkilən qurum məsləhətçi statusa malikdir və onun fəaliyyəti dövlət bütçəsindən ayrılan vəsaitlər hesabına təmin edilir. İctimai Palatanın əsas vəzifəsi parlament üzvlərinə ekspert yardımının göstərilməsidir. Əsasnamədə göstərilir ki, bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün palata qanun layihələrinin ekspertizasını aparmalı, parlamentə daxil olmuş qanun layihələri ilə bağlı rəy hazırlamalı, müxtəlif qanun layihələrinin hazırlanması və təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar dəyirmi masalar və dinləmələr keçirməlidir. Bundan başqa, palata ekspertləri bilavasitə parlamentdə gedən qanun layihələrinin müzakirəsinə qatıla, orada qurum adından çıxış edə bilərlər.

Qazaxıstanın qanunverici orqanı yanında İctimai Palatanı hələlik bütçə prosesində ictimai iştirakçılığın təmin olunmasının əsas mexanizmi kimi görmək mümkündür. Qurumun tərkibinə daxil edilən ekspertlərin əksəriyyəti məhz vətəndaş cəmiyyəti institutlarını təmsil edir. Qüvvədə olan əsasnaməyə görə, İctimai Palatanın 30 üzvü var. Qazaxıstan parlamenti sədrinin müavini palatanın sədri vəzifəsini həyata keçirir. Üzvlərdən 10 nəfər QHT-lərin, 7 nəfəri qanunverici orqanını, 3 nəfəri dövlət hakimiyyətinin, 4 nəfər siyasi partiyaların təmsilçisidir. Digər üzvləri isə yaradıcı birliklərin (məsələn, Yazıçılar İttifaqının), elm və tədris təşkilatlarının (məsələn, Elmlər Akademiyasını, institut və universitetlərin), müxtəlif sosial qrupların maraqlarını təmsil edən ixtisaslaşmış birliklərin (məsələn, həmkarlar ittifaqlarının) nümayəndələridir.

Qazaxıstanda QHT-lərin regional səviyyədə bütçə prosesində iştirak təcrübəsi daha çoxdur. Reallıqda regionların bütçəsində iştirakçılıq sonda dövlət bütçəsində vətəndaş iştirakçılığını təmin etmək üçün əsas vasitələrdən biridir. Çünki hazırda bu ölkədə dövlət bütçəsi vəsaitlərinin təxminən üçdə biri yerli bütçələr vasitəsilə bölüşdürülür. Bir sıra keçid ölkələrində olduğu kimi, Qazaxıstanda da bütçə prosesində ictimai iştirakçılıq müxtəlif qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə həyata keçirilir.

2008-ci ildə Qazaxıstandakı investisiya layihələrinin biri ilə bağlı maraqlı bir məqam diqqəti cəlb edir. Qazaxıstan hökuməti ölkədəki mənzil fondunun genişləndirilməsi və onun daha yaxşı qurulması üçün ayrılmış vəsaitlərin böyük hissəsini Almatı və Astanaya yönəldib. Keçid ölkələri üçün xarakterik olan mənzil təminatı problemləri Qazaxıstanda da mövcuddur və bu problemin həll olunması üçün hökumət mənzil tikintisinə investisiyalar yönəltməyə başlayıb. Lakin “Kazına”dan bu məqsədlə ayrılmış vəsaitlərin səmərəsiz istifadəsi tez bir zamanda üzə çıxıb və bəzi hallarda investorlar işləri yarımçıq qoyublar. Bu halların qarşısının alınması üçün Astana və Almatı şəhərlərinin rəhbərliyi yerli əhali ilə müxtəlif görüşlər keçirib məlumatlar verir, yeni maliyyələşmə formaları ilə bağlı sakinlər və mənzil pay sahibləri ilə müzakirələr aparırlar.

³ <http://www.minplan.kz>

⁴ Бюджетный кодекс Республики Казахстан, 4 декабря 2008 года

Qazaxıstanda dövlət büdcəsi xərclərinə ictimai nəzarətin həyata keçirilməsində bir neçə mühüm ictimai institut, o cümlədən, Qazaxıstan Büdcə Şəffaflığı və Hesabatlılığı Proqramı diqqəti cəlb edir. Onlar daima büdcə və dövlət investisiyaları ilə bağlı mütəmadi olaraq tədqiqatları və məlumatları saytda yerləşdirir, həm də mərkəzi büdcənin hazırlanmasında təlimatlar verir və rəylərini bildirirlər.

1.3. Norveç elektron hökumətlə ictimai iştirak imkanlarını daha da genişləndirib

Norveçdə şəffaflığın artırılması aspektlərini müzakirə edən mütəxəssislər uyğun qanunları Avropa Birliyinin ümumi kriteriyalarına daha da yaxınlaşdırmağı təklif edirlər. İnsanlar tez-tez müxtəlif problemlərinin həlli üçün dövlət orqanlarına və bələdiyyələrə müraciət edirlər. Onlar ictimai xidmətlərdən istifadə edir, sosial sığorta üçün müraciət edir və ya tikinti üçün icazə alırlar. Eyni zamanda, bir sıra arayışların doldurulması üçün dövlət orqanlarına müraciət etməli olurlar.

Bu sahədə isə elektron hökumətin rolu böyükdür. Norveçdə elektron hökumət mərkəzi və yerli idarəetmə orqanlarına müraciət etmək kimi hüquqlardan faydalanmaq istəyən vətəndaşlar üçün mühüm bir vasitədir. Burada müvafiq dövlət orqanlarının saytları büdcə məsələləri, dövlət layihələri, kənd təsərrüfatının subsidiyalaşması, dövlət satınalmaları və s. sahələr üzrə yetərli məlumat almağa imkan verir. Norveç qanunvericilik aktları imkan verir ki, ictimaiyyət hətta online olaraq informasiya əldə etsin. Bu hüququ Norveçdə 19 may 2006-cı ildə qəbul olunmuş İnformasiya Azadlığı aktı və Ətraf Mühit Aktları verir.⁵ Həmçinin dövlət satınalmaları zamanı hər hansı bir çatışmazlıq və ya qeyri-qanuni prosedurlar barədə şikayətlərlə bağlı olaraq dövlət orqanlarına məlumat verilməsi üçün xüsusi sayt yaradılıb. Ümumilikdə bir sıra ölkələrdə, xüsusilə də Avropa Birliyi ölkələrində ictimai iştirakçılığın ən yayılmış formalarından biri elektron hökumət və ya idarəetmədir. Məlumatların ötürülməsində və həmçinin yerləşdirilməsində məsul olan dövlət orqanları eyni zamanda davamlı olaraq yenilənməlidir.⁶

Qeyd etmək yerinə düşər ki, Norveçin Baş Auditor Ofisi də informasiyaların verilməsi və onların daimi olaraq yenilənməsini mütəmadi təmin edir. Məsələn, aylıq və rüblük aparılan işlər üzrə ofisin bülletenləri buna yaxşı sübutdur. Amma BAO bununla kifayətlənməyərək spesifik dövlət investisiya layihələrinin gedişi, maliyyə, keyfiyyət indikatorları və satınalmalarla bağlı yerli dildə bütün informasiyaları öz internet sahifəsində yerləşdirib.

Azərbaycan üçün dərslər

Xarici ölkənin təcrübəsində Dİ layihələrində ictimai iştirakçılıqla nümunələrdən çıxış edərək Azərbaycan üçün aşağıdakı nəticələri çıxarmaq olar:

1) Rusiyada Dİ layihələrinin həyata keçirilməsi milli proqramların tərkib hissəsidir və onların gedişi haqqında (gecikmələr və çatışmazlıqlar da daxil olmaqla) məlumatlar ictimaiyyətə ötürülür;

2) RF-in Hesablama Palatasının fəaliyyətindəki mütəmadi informasiya bülletenləri və Dİ layihələri ilə bağlı olaraq illik hesabatlardakı informasiyalar Azərbaycan təcrübəsində tətbiq oluna bilər;

3) Qazaxıstan Dİ layihələrinin həyata keçirilməsi zamanı istifadə olunan metodlardan biri – layihələri idarə edən icra orqanlarının vətəndaşlarla görüşlər praktikası ictimai iştirakçılığın müxtəlif formalarından biri sayıla bilər. Bu təcrübənin Azərbaycanda tətbiqi problemlərin öyrənilməsi, rəy və təkliflər əsasında layihələrə düzəlişlər və əlavələri mümkün edə bilər;

4) Qazaxıstan təcrübəsində QHT-nin, parlamentarilərin və hökumət qurumlarının iştirakı ilə formalaşdırılan ictimai komitələrin yaradılması təcrübəsi Azərbaycan üçün faydalı ola bilər;

5) Norveç təcrübəsi Azərbaycan üçün daha ideal sayıla bilər. Çünki qanunvericilik və internet üzərindən informasiyaya giriş yüksək səviyyədə təşkil olunub və elektron hökumətlə bərabər, istənilən vətəndaşın geniş informasiya almaq imkanı vardır.

⁵ Law 2006-05-19 № 16, 'Act relating to public access to documents in the public administration' (Freedom of Information Act).

⁶ Norveçin Azərbaycandakı Səfirliyinin birinci katibi Lars Hansenlə tədqiqat müsahibəsi.

2. DÖVLƏT İNVESTİSİYALARINA PARLAMENT NƏZARƏTİ ÜZRƏ XARİCİ TƏCRÜBƏ

Dövlət büdcəsinə nəzarət parlament fəaliyyətinin əsas prioritetlərindən biridir. Hər ilin sentyabrından başlayaraq əksər ölkələrin parlamentləri büdcənin müzakirəsinə başlayırlar. Dövlət investisiyalarının geniş yayıldığı ölkələrdə bu istiqamət büdcə xərclərində önəmli paya malikdir. Azərbaycanda dövlət investisiya xərclərinin detalları parlament müzakirələrindən keçmir. Eyni zamanda, bu sahədəki proqramların icrası ilə bağlı hesabatlıq da yox səviyyəsindədir. Yaxşı beynəlxalq nümunələrdə isə hesabatlıq büdcənin bütün xərc istiqamətlərini əhatə edir. Üstəlik, dövlət proqramları üzrə hesabatlıq, adətən, daha geniş xarakter daşıyır.

2.1. *Parlament nəzarət orqanlarının fəaliyyəti*

Nümunə göstərilə biləcək ölkələrin əksəriyyətində büdcəyə nəzarəti hesablama palataları vasitəsilə parlamentlər həyata keçirir. Hesablama palataları isə səlahiyyətlərinə, əhatə sahələrinə və strukturlarına görə fərqlənirlər. Məsələn, Norveç Auditorlar Ofisinin mərkəzi və regional ofisləri də daxil olmaqla, 500-ə yaxın işçisi və auditoru var. Rusiyada bu rəqəm 8000-ə yaxındır və nəzərə almaq lazımdır ki, yerli səviyyədə də nəzarət orqanları var, o zaman coğrafi, əhali strukturu və siyasi sistemin belə nəzarət orqanlarına ölçülərinə təsir etdiyini sübut etmək mümkündür. Şübhəsiz ki, demokratik və artıq “oturuşmuş” bazar sistemi olan ölkələrdə auditin hədəfləri onu yeni başlayan və güclü nomenklatur sistemindən keçid edən ölkələrdəki parlament maliyyə nəzarətindən çox fərqləndirir.

Rusiya Federasiyasında büdcə xərclərinin nəzarət və monitorinqi üzrə ali qurum Hesablama Palatasıdır. O, parlament tərəfindən yaradılır və sədri prezidentin təqdimatı əsasında parlamentdə 5 illik müddətə seçilir. Rusiya Federasiyasının Büdcə Məcəlləsi federal və yerli səviyyədə büdcə xərclərinin səmərəliliyinin ölçülməsi üçün geniş imkanlar açır. Hesablama Palatası bütün büdcə xərclərini, o cümlədən dövlət investisiya layihələri, federal səviyyədə həyata keçirilən məqsədli milli proqramların həyata keçirilməsinə nəzarət edir.⁷

Hesablama Palatasının nəzarət səlahiyyətləri federal büdcədən vəsait alan, federal mülkiyyəti istifadə və ya idarə edən, vergi, gömrük və ya başqa güzəşt və imtiyazlara malik bütün dövlət qurumlarını, büdcədən kənar fondları yerli özünüidarəetmə orqanlarına, müəssisə, təşkilat, bank, sığorta şirkətləri və digər maliyyə-kredit təşkilatları, onların ittifaqlarını əhatə edir.

Rusiya Federasiyasının bütün dövlət orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, Mərkəzi Bankı, müəssisə, qurum, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün təşkilatlar Hesablama Palatasının sorğularına onun fəaliyyətinin təmin olunması məqsədilə bütün informasiyaları təqdim etməyə məcburdur. Qanuna uyğun olmayan rədd və ya informasiyanın təqdim olunmasından yayınma, həmçinin tam olmayan və ya yalan məlumatların verilməsi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaya gətirib çıxarır.

⁷ <http://www.ach.gov.ru>

Rusiya Federasiyası Prezidentinin və hökumətinin, nazirlik və qurumlarının nəzarət orqanları, başqa dövlət nəzarət orqanları Hesablama Palatasının işinə kömək etməlidir.

Norveçdə büdcəyə nəzarət üzrə səlahiyyətləri BAO həyata keçirir. Onun əsas vəzifəsi Stortingin daha rəşional və effektiv həyata keçirməsinə və daha yaxşı idarəetmə inzibatçılığına yardım göstərməkdir.⁸ Norveç parlament tipli ölkədir, burada hökumətin fəaliyyəti Stortingin etibarından asılıdır.

BAO ictimai vəsaitlərin və hökumətin maliyyə fəaliyyətinin auditini aparır. Hökumətin maliyyə fəaliyyəti müxtəlif səviyyələrdə – büdcə vəsaitlərindən tutmuş büdcədən kənar fondların vəsaitlərinə, dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrdən tutmuş səhmlərinin bir hissəsi dövlətə malik müəssisələrdə həyata keçirilir. BAO müxtəlif istiqamətli audit və monitorinqlər apara bilər. Bunlardan daha çox yayılmış audit növləri maliyyə, icra və korporativ audittir. Maliyyə auditi dövlət agentlikləri, hökumət fondları və agentlikləri, ayrıca qanunvericilik aktları əsasında yaradılmış şirkətlərə aid edilir. İcra auditi Stortingin qərarlarına əsasən məqsədyönlülük və səmərəlilik kimi məsələlər üzrə yoxlamaları nəzərdə tutur. Korporativ audit isə ayrıca qanunvericilik aktları əsasında yaradılmış şirkətlərə, səhiyyə və dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrə, tamamilə özəl olan məhdud dövlət şirkətləri və dövlətin iştirak payı olan şirkətlərə aid edilir.⁹

Qazaxıstanda dövlət büdcəsinin xərclərinə nəzarəti Hesablama Komitəsi həyata keçirir. O, dövlətin maliyyə nəzarətini həyata keçirən ali dövlət orqanıdır, birbaşa Qazaxıstan Prezidentinə tabedir və ona hesabat verir. Qazaxıstan Hesablama Komitəsi büdcə qanunvericiliyinin tələblərinə əməl olunmasına nəzarət edir və prezidentə hesabat verir.¹⁰

Qazaxıstan büdcəsinin hazırlanmasını prezidentin sərəncamı ilə yaradılmış Büdcə Komissiyası həyata keçirir. Qazaxıstanın Büdcə Məcəlləsində ən vacib və diqqətçəkən məqam ondan ibarətdir ki, burada büdcə investisiyalarında dəyişikliklər və əlavələr üçün qanuni tənzimləmələr əksini tapıb.¹¹ Büdcə investisiya planları onların təsdiq olunduqları texniki-iqtisadi əsaslandırma uyğun olaraq həyata keçirilir. Büdcə investisiya layihələri çərçivəsindəki inşaat işləri onların təsdiq olunduqları layihə-smeta sənədləri əsasında təsdiqlənir.

Büdcə investisiya layihələrinin qiymətinin parlamentin büdcə komissiyasının müzakirəsi və təklifləri olmadan artmasına icazə verilmir. Respublika və ya yerli büdcələrə daxil edilmiş büdcə investisiya layihələrinin smeta sənədlərinin hazırlanması mümkün deyil. Həmçinin bu sənədlərdə qiymətlərin artırılmasına gətirib çıxaran texniki həllərin korrektə olunması büdcə komissiyasının təklifləri olmadan reallaşa bilməz. Respublika büdcəsinin transferləri hesabına həyata keçirilən hər hansı bir layihə, əlavə komponentlərin daxil edilməsi respublika büdcə komissiyasının rəyi və qərarı əsasında baş tuta bilər. Başa çatmış layihələrin qiymətləndirilməsini hökumət aparır və müvafiq hesabat verir.

Gürcüstan büdcə sistemi haqqında qanuna görə, dövlət büdcəsindən vəsaitlər alan orqan gərək öhdəliklər və çoxillik proqramlar da daxil olmaqla investisiya və donor proqramları ayrıca göstərməlidir. İllik olaraq dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərə, o cümlədən kapital investisiyalara Maliyyə Nazirliyi və Hesablama Palatası tərəfindən nəzarət olunur. İllik hesabat verildiyi zaman dövlət orqanı Hesablama Palatasına faktiki xərclərin nəzərdə tutulan xərclərdən 10% keçdikdə, izahat məktubu və rəy verməlidir.

⁸ <http://www.riksrevisjonen.no/en/AboutRR>

⁹ Eyni mənbə

¹⁰ <http://www.esep.kz/first2.php?lang=kaz>

¹¹ Бюджетный кодекс Республики Казахстан.

2.2. Dövlət investisiya layihələrinə nəzarət üzrə yaxşı nümunələr

Dövlət investisiya layihələrinə mütəmadi nəzarət və yoxlamalar onun formasından və ölkələrin siyasi-iqtisadi sisteminə görə fərqlənir.

Rusiya Federasiyasında investisiyayönlü layihələr 2 qrupa bölünür: a) Rusiya hökumətinin həyata keçirdiyi ümummillə proqramlar; b) Regional İnkişaf Nazirliyinin tabeliyində olan Dövlət İnvestisiya Fondunun həyata keçirdiyi layihələr. Nəzərə alaq ki, bu layihələrin əksəriyyəti uzunmüddətli xarakter daşıyır və əksər hallarda bir neçə federasiya subyektini əhatə edir, onlara nəzarəti regional nəzarət-hesablama qurumları həyata keçirir. Bununla belə, 2008-ci ildə qərarların vaxtında qəbul olunmaması, həmçinin satınalmalar üzrə tenderlərin keçirilməsində ləngimələrin olduğu üzə çıxıb. Bunların nəticəsi olaraq RFHP maliyyə nəzarətində ikili səlahiyyətlərin toqquşmaması üçün vahid, koordinasiya olunmuş nəzarətədiçi maliyyə orqanının yaradılmasını təklif etmişdir.

RFHP-nin sahələr üzrə apardığı yoxlamalar zamanı federal büdcədən ayırmalar və məqsədli dövlət proqramlarının icrasının monitorinqinin nəticələri barədə Dövlət Duması davamlı məlumatlandırılır. Bu hesabatların böyük qismi federal investisiya planlarının həyata keçirilməsindən, digər hissəsi isə ayrı-ayrı sahələrin sektoral inkişafından və onların monitorinqindən bəhs edir.

Hesabatlar həm cari yoxlamaları və layihələrin həyata keçirilməsi, həmçinin onların maliyyə vəziyyəti ilə bağlı məlumatları əks etdirir. RFHP-nin 2008-ci il üzrə hesabatları bir sıra sektorları, o cümlədən ümummillə proqramları əhatə edir. Əvvəlki yanaşmadan fərqli olaraq, RFHP bu və yaxud müəyyən sektorda irəliləyişlər olduğunu nəzərə çatdırır, bununla bərabər, həmin sahədə maneələr, hüquqpozmalar və maliyyə vəsaitlərinin düzgün istifadə olunmamasına işarə vurur.¹²

Qazaxıstanda isə dövlət investisiya siyasətini həyata keçirən İqtisadiyyat və Büdcə Planlaşdırması Nazirliyinin dövlət investisiya planlarının həyata keçirilməsinin metodologiyası, təhlili ilə bağlı bir sıra təlimatları mövcuddur və onlar təcrübədə işləyir. Bu təlimatlar həm layihələrin seçilməsi şərtləri, həm onların texniki-iqtisadi əsaslandırılmasını (TİƏ) nəzərdə tutur. Maraqlı məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, Qazaxıstanda investisiya layihələrinin həyata keçirilməsindən sonrakı dövrün də monitorinqi və təhlili ilə bağlı qaydalar mövcuddur.¹³

Monitorinq qaydalarına görə, investisiya layihələrinin postinvestisiya dövrü illik qiymətləndirilir və layihənin istifadəyə verilməsindən 3 il sonrakı dövrü əhatə edir. Layihə monitorinqinin təhlili

Uzaq Şərq və Baykalətrafinin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı RF Hesablama Palatasının rəyindən çıxarış

Uzaq Şərq və Baykalətrafinin sosial-iqtisadi inkişafında dövlət resurslarının istifadəsi ilə bağlı təhlillərin nəticəsi və "Vladivostok şəhərinin Asiya-Sakit okean regionunda beynəlxalq əməkdaşlıq mərkəzi kimi inkişafı" subproqramının monitorinqi, Rus adasına çəkilən körpünün tikintisi də daxil olmaqla, 2008-ci ilin 4-cü rübündə işlərdə müəyyən edilmiş qrafikdən geri qalma müşahidə edilib. Səbəblər bunlardır: torpaq sahələrinin sənədləşdirilməsi üzrə işlərin başa çatmaması, tikinti sahələrində sökülməli binaların hələ də mövcud olması, tikinti tempinin artırılması üçün lazım olan mütəxəssislərin cəlb olunmaması və tikinti texnikasının azlığı. Mühüm dövlət layihələrinin həyata keçirilməsində yaranan boşluqların aradan qaldırılması üçün RF-də bir sıra normativ-hüquqi aktların qəbuluna ehtiyac var.

Rusiya Federasiyası Hesablama Palatasının 2008-ci il üzrə fəaliyyət hesabatı, səh. 89

¹² Отчет о работе Счетной Палаты Российской Федерации в 2008 году. Москва, 2009 г.

¹³ <http://www.minplan.kz>

faktiki nəticələrdən asılı olaraq dəyişir. Layihələrin postinvestisiya dövründə reallaşdırılması üzrə monitorinqi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1) Layihənin gedişi üzrə informasiya toplanması;

2) Dövlət orqanının strateji planı və ya layihənin TİƏ-si üzrə nəzərdə tutulmuş göstəricilərin müqayisə edilməsi ilə layihənin birbaşa nəticələrinin əldə olunmuş sonucunun analizi;

3) Layihələrin monitorinqinin nəticələri üzrə hesabatların hazırlanması.

Respublika miqyaslı layihələr üzrə monitorinqin nəticələri mərkəzi hökumət, kommunal layihələr üzrə monitorinqin nəticələri isə yerli dövlət orqanlarına təqdim olunur. Monitorinq üzrə hesabatlar hər ilin 15 yanvarınadək dövlət planlaşdırma təşkilatına təqdim olunur, respublika və yerli büdcə hesabına həyata keçirilən layihələrin gedişi ilə bağlı hesabatlar hökumətə cari ilin 25 fevralına qədər təqdim olunur.

Layihələrin maliyyə qiymətləndirməsi də eyni qaydalara əsasən aparılır və aşağıdakıları əhatə edir:

1) Məlumatların toplanması;

2) Postinvestisiya dövrünün monitorinqi üzrə məlumatların təhlili;

3) Layihənin əldə olunmuş son nəticələrinin qiyməti və onun sahənin (regionun) sosial-iqtisadi vəziyyətinə təsiri;

4) Təvsiyələrin hazırlanması.

Layihələrin gedişi üzrə hesabatlar növbəti üçillik dövr üçün Qazaxıstan hökumətinə mayın 1-dək təqdim edilir.¹⁴

Norveçdə isə dövlət şirkətlərinin fəaliyyətinin auditi üzrə çoxsaylı hesabatlar mövcuddur. Belə hesabatlardan biri Norveç Dövlət Dəmiryolu (NSB) şirkətinin sərnişin daşınmaları ilə bağlı satınalmaların tədqiqatı üzrədir.¹⁵

Stortingə təqdim edilmiş hesabatda deyilir: Norveç Dövlət Dəmiryolu Planı (1998-2007-ci illəri əhatə edən) çərçivəsində ilk 4 il ərzində NSB-yə 4649,3 milyon Norveç kronu məbləğində vəsait ayrılmışdır. Bu planın əsas məqsədi Norveç dəmiryolunun imkanlarını genişləndirmək, onun iqtisadi cəhətdən sərfəli, ekoloji cəhətdən daha təmiz və başqa nəqliyyat vasitələrindən daha səmərəli istifadə etməsi olub. BAO-nun yoxlamaları

¹⁴ Eyni mənbə

¹⁵ The Office of the Auditor General's investigation of state procurement of passenger transport services from NSB.

Qazaxıstanda avtomobil yolları sahəsinin 2001-2005-ci illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı ilə bağlı Hesablama Komitəsinin analitik arayışı

2001-2004-cü illər ərzində aparılan tədqiqatlar göstərib ki, hər il dövlət proqramında planlaşdırma işləri tam yerinə yetirilməyib. Belə ki, 2001-ci ildə tikinti və rekonstruksiya üzrə işlərin 18%-i və təmir üzrə işlərin 13%-i yerinə yetirilməyib. Buna səbəb isə dövlət proqramında boş buraxılmış illər üzrə işlərin hesablanmaması olub. İşlərin görülməməsinə səbəb 40,6 milyon tengə vəsaitin çatışmaması olub. Bu tendensiya 2003-cü ilə kimi davam edib. Hesablama Komitəsinin auditorları belə nəticəyə gəliblər ki, problemə yol açan səbəblər aşağıdakılardır:

1) Dövlət proqramının həyata keçirilməsi zamanı xərclərin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmaması;

2) illik məbləğ, ayrılmış maliyyə vəsaitləri və planlaşdırılan yol işlərinin həcminə görə hesablamların olmaması və qeyri-şəffaflıq.

Dövlət proqramının həyata keçirilməsi üzrə effektivliyin qiymətləndirilməsi göstərir ki, proqram üzrə işlər tam həcmdə həyata keçirilmir. Dövlət proqramında aparılan dəyişikliklər və ona əlavə olunan əlavələr proqramda 1 km avtomobil yolunun çəkilməsi üçün xərcləri kəskin azaldıb. Bu, planlaşdırmanın lazımı səviyyədə olmamasına sübutdur və dövlət proqramındakı əsaslandırılmış xərcləri şübhə altına alır. Ümumilikdə dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi effektivliyi və maliyyə təchizatı səviyyəsini kafi hesab etmək lazımdır.

göstərir ki, NSB-də 1997-2001-ci illər ərzində dövlət dəmir yolunda qiymətlər 12,5% artıb, səmərəlilik isə 10,2% aşağı düşüb. Bununla da dəmir yolundan istifadə edən sərnişinlərin azalması prosesi gedir, menecmentin və operatorların işi qənaətbəxş deyil.¹⁶ 2007-ci ilə kimi NSB-yə ayrılacaq vəsaitlərin idarə olunması və effektiv dəmir yolu nəqliyyatı yaratmaq üçün BAO-nun Nəqliyyat Nazirliyinə göndərdiyi tövsiyədə qeyd olunur ki, “davamlı olaraq NSB xidmətin keyfiyyətinin və sistemin saxlanması əvəzinə qiymətə yönəlik satınalma prosedurları həyata keçirilir, buna görə də dəmir yolunun effektivliyi aşağı düşür”.

BAO həmçinin Norveç Nəqliyyat Nazirliyinə bildirib ki, satınalma planlarında yeni razılaşma formaları tətbiq etsin. Şirkətə yeni qatarların alınması, xüsusilə də ekspress qatarların alınması tövsiyə olunur ki, bununla dəmir yolu nəqliyyatının bu sektorda üstün mövqeyə çıxması mümkün ola bilər. Həmin hesabatda, həmçinin, NSB-yə effektiv menecment sistemi yaratmaq tövsiyə olunur.

2.3. Dövlət investisiyalarına nəzarət üzrə yaxşı təcrübələrdən Azərbaycan üçün tövsiyələr

Büdcə xərclərinə, xüsusilə də dövlət investisiyaları üzrə proqram xərclərinə nəzər saldıığımız ölkələr bu sahədə kifayət qədər uğurlar qazanıb. Təcrübələri tədqiq edilən hər 3 ölkə öz milli gəlirlərinin böyük hissəsini karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatı və satışından əldə edir və dövlət investisiyalarının böyük qismi bu gəlirlər hesabına formalaşır. Həmçinin bu vəsaitlərin bölüşdürülməsi və nəzarət mexanizmləri hüquqi çərçivəyə salınıb. Düzdür, Norveç inkişaf etmiş demokratik və bazar iqtisadiyyatına malik ölkədir. Amma bu ranqa uyğun gəlməyən Rusiya Federasiyası və Qazaxıstan Respublikasının dövlət investisiyalarına nəzarət üzrə təcrübələri də təqdirəlayiqdir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, Rusiya Federasiyası Hesablama Palatasının illik hesabatı və ya rüblük bülletenlərinə nəzər salarkən xərclər maddəsində iqtisadi effektivlik və vəsaitlərdən düzgün istifadə olunmaması ilə bağlı rəylərə nadir hallarda rast gəlmək mümkündür. Federal layihələrin həyata keçirilməsinin əsas proseduru olan satınalma prosedurları və tenderlər barədə məlumat verilmir, korrupsiya ilə bağlı faktlar “maliyyə pozuntuları” adı altında göstərilir və bu cür maliyyə pozuntularına nəyin səbəb olduğu göstərilir. Rusiyadan fərqli olaraq, Qazaxıstanda satınalmalarla bağlı müəyyən qədər hökumət hesabatlığı və şəffaflığı aşkar görünür. O biri tərəfdən, Qazaxıstandakı dövlət proqramlarına nəzarət üzrə təcrübə göstərir ki, layihələrin iqtisadi effektivliyi ölçülən zaman problemlər daha təfəssilatlı və açıq şəkildə göstərilir.

Azərbaycanda büdcə prosesinin təkmilləşdirilməsi və büdcə xərclərinə nəzarət üzrə mühüm islahatların aparılmasının vacibliyi açıq-aşkardır. Bu baxımdan təcrübəsini öyrəndiyimiz üstünlükləri tətbiq etməyə ehtiyac var.

- a) Norveç, Rusiya Federasiyası və Qazaxıstan Respublikası büdcə qanunvericiliyinin ümumi prinsiplərini özündə əks etdirən büdcə sistemini tənzimləyən Büdcə Məcəlləsinə malikdirlər. Büdcə prosesinin reqlamentləşdirilməsi üçün Azərbaycanın büdcə məəcəlləsinin qəbuluna ehtiyac var.
- b) Qazaxıstan Respublikasının Büdcə Məcəlləsində dövlət investisiya proqramlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı xüsusi müddəalar və qaydalar mövcuddur. Qeyd etdiyimiz kimi, bu müddəalar öz əksini qəbul edilməsi tövsiyə olunan büdcə məəcəlləsində də tapmalıdır;
- c) Norveçdə Baş Auditorlar Ofisi maliyyə nəzarətindən əlavə, icra və korporativ nəzarəti həyata keçirir. Azərbaycanda isə Hesablama Palatasının fəaliyyətinin fəaliyyət imkanları məhduddur. Norveç təcrübəsindəki kimi, büdcə xərclərinə, o cümlədən, dövlət investisiya proqramlarına nəzarət üzrə keyfiyyət meyarlarına əsaslanan nəzarətin mövcud olması şərtidir. Bunun üçün

---

¹⁶ BAO araşdırma zamanı istifadə etdiyi məlumatları Nəqliyyat Nazirliyinə təqdim edilmiş informasiya sorğusu əsasında əldə etmişdi.

Azərbaycan Hesablama Palatası haqqında qanuna əlavə və dəyişikliklər edilməsi, ona verilən səlahiyyətlərin genişləndirilməsi vacibdir;

- d) Təcrübəsi araşdırılmış hər üç ölkədə dövlət investisiyası üzrə xüsusi proqramlar vardır. Azərbaycan üçün Dİ layihələrinin milli proqram xarakterli olması daha məqsədəuyğundur.
- e) Qazaxıstan dövlət investisiya layihələrinin əsaslandırılması və metodologiyasının hazırlanması üzrə metodoloji göstərişlərə malikdir. Belə bir metodologiya və göstərişlərin Azərbaycanda da hazırlanıb tətbiq edilməsi faydalı olardı.

3. AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT İNVESTİSİYALARINDA İCTİMAİ İŞTİRAKÇILIQ ÜZRƏ SİYASƏT SƏNƏDİ

Azərbaycanda ictimai iştirakçılığın ənənələrinin tədqiqində uzaq tarixə ekskurs etməyə ehtiyac yoxdur. Faktiki olaraq belə iştirakçılıq formaları yalnız 1990-cı illərin sonundan başlayıb. Bu illərdə müxtəlif sahələr üzrə çalışan humanitar təşkilatlar, beynəlxalq donörlər öncə yerli və icma səviyyəsində ictimai iştirakçılığın forma və məzmunları ilə bağlı olaraq ölkənin bir sıra regionlarında intensiv iş aparıblar. Reallıq bundan ibarətdir ki, yerli səviyyədə iştirakçılıq əsasən yerli özünüidarətmə orqanlarının yaradılmasını və icmaların fəaliyyətini əhatə edib.

2000-ci illərdə neft bumu nəticəsində ölkənin əldə etdiyi vəsaitlərin kəskin artması, dövlət büdcəsi gəlirlərinin, hətta, 10 dəfəyədək artması çoxsaylı dövlət investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinə gətirib çıxarıb. Lakin bu layihələr nə dərəcədə ehtiyaclara uyğun, səmərəli və düzgün həyata keçirilir?

3.1 DÖVLƏT İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT

2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın neft gəlirlərinin artması dövlət büdcəsi strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb olmaqdadır. Bu dəyişiklik, bir tərəfdən, gəlirlərin strukturunda neft sektorundan birbaşa daxilolmaların, başqa tərəfdən isə xərclərin strukturunda tikintiyə ayrılmış vəsaitlərin həcmində kəskin artmasında özünü göstərməkdədir. Bundan əlavə, Azərbaycan Dövlət Neft Fondu, dövlət zəmanəti ilə alınmış beynəlxalq kreditlər və dövlət müəssisələri vasitəsilə də ölkə iqtisadiyyatına və sosial sektora investisiyalar qoyulmaqdadır¹⁷.

2005-2010-cu illərdə dövlət büdcəsindən ayrılmış investisiya xərclərinin həcmi və dinamikası

Göstəricilər	2005 icra	2006 icra	2007 icra	2008 icra	2009 icra	2010 qanun
Dövlət əsaslı investisiya xərcləri (mln. manat)	159,9	879,6	1902,2	4275,2	3554,8	3549,0
Əvvəlki ilə nisbətən dinamika (%-lə)	70,8	450,1	117,7	124,8	-16,9	-0,2

Göründüyü kimi, Azərbaycanda Dİ layihələrinin ümumi büdcə xərclərindəki payı ildən-ilə artaraq 2008-ci ildə fantastik görünü bilən bir məbləğdə artmışdır. Bu, Azərbaycan Dİ layihələri tarixinin “qızıl dövrü”dür və belə olan təqdirdə, aydındır ki, investisiya layihələrinin istiqamətləri də artan formada inkişaf edir.

¹⁷ Dövlət investisiyaları ilə bağlı qanunvericiliyin və tənظیمçiyə aktların təkmilləşdirilməsinin tədqiqi üzrə hesabat, Milli Büdcə Qrupu, 2007-ci il.

Hazırda Azərbaycanda dövlət investisiya fəaliyyəti dövlət büdcəsi, büdcədənəknar dövlət fondları, dövlət mülkiyyətində olan şirkətlər və beynəlxalq kreditlər hesabına həyata keçirilir.

Dövlət investisiyalarının artdığı bir dövrdə bu investisiyaların prioritetləşməsi, funksional sahələr üzrə tələbata uyğunlaşdırılması, dövlət investisiya layihələrinin hazırlanma prinsipləri və prosedurlarının müəyyənlişməsi, dövlət investisiya layihələrini qiymətləndirmə mexanizmlərinin formalaşması, habelə layihələrin, qoyulmuş məqsədlərə uyğun olaraq səmərəli icra edilməsinə nəzarət mexanizmlərinin yaradılması vacib məsələlərdəndir. Bütün bunlarla yanaşı, dövlət əsaslı investisiya qoyuluşlarının, xüsusilə də dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına həyata keçirilən investisiya layihələrinin büdcə layihəsində əks olunması, təsnifatlaşdırılması, Milli Məclisdə müzakirəsi və bu sahədə şəffafliğin artırılması da xüsusi önəm daşıyır.

2005-ci ildən başlayaraq hökumət müxtəlif sahələr üzrə həm birbaşa, həm də pay əsasında (əsasən də beynəlxalq maliyyə institutları olan DB, AYİB və AİB) investisiya layihələrinin, belə desək, siyasi həcmi artırmağa müvəffəq olub. Bununla əlaqədar ilk dövrlər həm layihələrin həyata keçirilməsi mexanizmləri təkmilləşdirilmiş, maliyyə və satınalma fəaliyyətində mühüm irəliləyişlər baş vermişdir. Lakin bu fəaliyyətlər müəyyən mərhələyə qədər davam etmiş və sonrakı dövrlər ərzində ictimaiyyət üçün daha maraqlı maliyyə idarəetməsi və satınalma prosedurları barədə məlumatlar, bir sözlə, qapanmışdır. Bununla da həmin informasiyaların əldə olunmasının əhəmiyyətlik dərəcəsi artmışdır.

3.2. DÖVLƏT İNVESTİSİYA PROQRAMLARINDA İCTİMAİ İŞTİRAKÇILIQLA BAĞLI HANSI MƏRHƏLƏDƏYİK?

Dövlət investisiyaları üzrə məlumatların alınması ilə bağlı son dövrlərdə fəaliyyət genişləniib. Buna əsas səbəblərdən biri ilbəl artan investisiya xərcləri və bu xərclərin effektivlik problemləri ilə bağlı vətəndaş cəmiyyətinin aktivliyidir. Dİ layihələrinin monitorinqinin aparılması sahəsində “yaşıl işıq” 2005-ci ildən yanmağa başlamışdır. Həmin ildən Dİ layihələrinin başladığı bir vaxtda informasiyaya giriş və onun alınması ilə bağlı hökumət tərəfindən bir sıra addımlar atılmağa başlanıb. Bu iştirakçılığın reqlamentləşməsi 2005-ci ildə qəbul edilmiş “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanundan başlayır.¹⁸ Əslində, bu qanunun qəbul olunması ilə əlaqədar parlament müzakirələri bir müddət ciddi müzakirələr predmeti olub. Hər bir halda bu qanunvericilik təşəbbüsü sonrakı illərdə Dİ layihələrini monitorinq edən vətəndaş cəmiyyəti təşəbbüsləri və KİV-in fəaliyyətini bir qədər asanlaşdırmışdır. Sonrakı fəaliyyətlər isə belə deməyə əsas verir ki, bəzi hallarda bu qanunvericilik Dİ layihələrini həyata keçirən bir sıra hökumət qurumları üçün “başağrısına” çevrilir.

İnformasiyaya çıxış qanununun preambulasında göstərilədiyi kimi, məqsəd Konstitusiyanın 50-ci maddəsi ilə təsbit olunmuş məlumat əldə etmək hüququnun sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə, açıq cəmiyyətin və demokratik hüquqi dövlətin prinsipləri əsasında təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyənlişdirməkdən, həmçinin ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsinə vətəndaşlar tərəfindən nəzarət olunmasına şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Bu qanunun 10-cu maddəsi informasiya sahibinin öhdəliklərinə birbaşa işarə edir. Informasiya sahibləri 7 gün ərzində bütün yazılı informasiya sorğusuna cavab verməli, əlavə olaraq hər hansı informasiyaya malik olmadıqları təqdirdə bu sorğuya nə üçün cavab vermədiklərini açıqlamalıdır.

Bu qanunun 29-cu maddəsi açıqlana bilən informasiyaların tam olmayan, lakin çərçivə formasında siyahısını verir. Ümumi olan məlumatlardan başqa, burada dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin icrası barədə hesabatların, həm də dövlət və bələdiyyə satınalmalarının şərtləri ilə bağlı məlumatların açıqlana bilən məlumatların siyahısında olması diqqətçəkəndir.

¹⁸ http://www.state.gov.az/download/Qanunvericilik/qanun_informasiya.pdf

Qanunun keçid müddələri dövlət orqanlarının internet saytlarının yaradılması və orada yerləşdirilən informasiyaların çərçivəsini özündə əks etdirir.

Bir qədər sonra, 2007-ci ildə baş nazirin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş dövlət və bələdiyyə orqanlarının internet resurslarının yaradılması ilə bağlı tələblər və **gov.az** domeninin verilməsi ilə əlaqədar notmativ-hüquqi sənədlər internetdə ictimai vacibliyi olan informasiyaların yerləşdirilməsi ilə bağlı olaraq tənzimləmələri aydınlaşdırıb.¹⁹

İctimai iştirakçılığın əsas aktyorları olan vətəndaş təşəbbüsləri və KİV-in son illər ərzindəki fəaliyyətinə nəzər saldıqda, passiv mövqedə bərqərar olmuş vətəndaş cəmiyyətinin bu sahəyə marağının az olmasının şahidi olmuş olarıq.

A) Elektron KİV Dİ layihələrində passivliyi ilə seçilir

Son illərin monitorinqi göstərməkdədir ki, Dİ layihələrində vətəndaş iştirakçılığı formaları, hətta məhdud sayda qanunverici bazanın olmasına rəğmən, kafi səviyyədədir. KİV, xüsusilə də televiziya icimai və dövlət əhəmiyyətli layihələrin monitorinqində və tədqiqatında olduqca passiv mövqə tutublar. Televiziya əksər halda bu sahədə tədqiqatlar aparən QHT-lərin keçirdiyi mətbuat konfransları və brifinqlərlə kifayətlənməli olur. 2009-cu ilədək FM diapazonunda fəaliyyət göstərən “Azadlıq” radiostansiyası istisna olmaqla, demək olar ki, heç bir radio Dİ layihələrinin monitorinqinə həsr olunmuş veriliş və proqramlar təşkil etməyiblər. Ümumilikdə Dİ layihələrində ən effektiv iştirakçılıq metodu sayılan elektron KİV-in bu sahədəki fəaliyyətini passiv və ətalətli saymaq olar. Bu passivliyin bir səbəbi həmin KİV-in müstəqil olmamasından irəli gəlsə, digər səbəbi tədqiqatçı jurnalistlərin qıtlığı, onların peşəkarlıq səviyyəsinin aşağı olması və mövzuya marağının olmamasıdır.

Başqa tərəfdən, Dİ layihələrinin tədqiqi onu həyata keçirən dövlət orqanları tərəfindən müsbət qarşılanmır və hər hansı bir cəhd yalnız müsbət xarakterizə edilən elementləri özündə əks etdirmək şərti ilə efirə yol tapır. Son zamanlara qədər bəzi radiolarda mövcud olmuş Dİ layihələri ilə bağlı diskussiyalar praktikası da yaddan çıxmağa başlamışdır. Və göründüyü kimi, bu sahəyə marağın olmaması ən effektiv vətəndaş iştirakçılığı vasitəsinə heçə endirmişdir. Elektron KİV-dən fərqli olaraq, qəzet və jurnalların Dİ layihələrinin monitorinqində payı olduqca yüksəkdir. Müstəqil və partiya qəzetlərinin bu layihələrin işıqlandırılmasında əsas hədəfi müxtəlif vasitələrlə siyasi hakimiyyəti tənqid etmək olsa da, faktıdır ki, bu layihələr barədə həmin KİV-in tədqiqatçı jurnalistləri müəyyən informasiyalara malikdir və əksər halda onlara informasiya təminatını həm hökumətdəki qarşılıqlı münasibətlərdə olan informasiya vasitələri, həm də Dİ monitorinqini aparən QHT-lər təmin edir. Qəzet jurnalistlərinin bu sahəyə marağını artıran bir məqam isə onların məhsulunun motivasiya olunmasıdır, belə ki, büdcə prosesləri və Dİ monitorinqini fəaliyyət sahəsi olan bir sıra beynəlxalq təşkilatlar və donorlar, həmçinin QHT-lər mövcud vəziyyətin işıqlandırılması üçün yazılı medianın nümayəndələrini dəstəkləyirlər.

B) QHT-lər daha yüksək aktivliyi ilə seçilir

Sözsüz ki, bu Dİ layihələrinin monitorinqinin aparılmasında aparıcı rolu QHT-lər oynayır və buna kifayət qədər əsas var. 1990-cı illərdən ilk olaraq humanitar sektor üzrə fəaliyyət göstərən üçüncü sektordan başlayan fəaliyyət getdikcə daha çox ixtisaslaşmış QHT-lərin fəaliyyətini labüd etmişdir. Bunun nəticəsi kimi 2000-ci ildən başlayaraq beynəlxalq QHT-lər və nüfuzlu donorlar büdcə şəffaflığı və effektiv idarəetmə kimi sahələri daha çox əhatə edən yerli partnyorlarla birgə işləməyə başlayıblar.

2006-cı ildən başlayaraq informasiyaya çıxış qanunvericiliyinin tətbiqi bir sıra investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinə ictimai nəzarətin gücləndirilməsi kimi yadda qalıb. Bu dövrdən

¹⁹ Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, № 033, 16 fevral 2007-ci il.

başlayaraq bir sıra QHT və KİV ayrı-ayrı investisiya layihələrində şəffaflıq və iqtisadi səmərəliliyinin ölçülməsi üçün fəaliyyətə başlayıblar.

2007-ci ildə Milli Bütçə Qrupunun ekspertləri Azərbaycanda dövlət büdcəsində vətəndaş iştirakçılığı ilə bağlı tədqiqat aparıblar. Bu tədqiqat işi bir sıra Avropa ölkələri də daxil olmaqla, Azərbaycana yaxın olan region ölkələrində dövlət büdcəsində vətəndaş iştirakçılığının nümunələrini özündə birləşdirib. Ölkə üzrə 420 nəfərin iştirak etdiyi sorğuda respondentlərin hamısı onlar üçün dövlət büdcəsinin xərcləri və gəlirlərini əks etdirən sənədlərin şəffaflığı və onunla bağlı informasiyaların alınmasında maraqlı olduğunu bildirib. Respondentlərin 62%-i birmənalı olaraq cavab verib ki, onlar dövlət büdcəsi haqqında heç bir informasiyaya malik deyil.²⁰

Eyni vəziyyət dövlət investisiya layihələrinə də şamil edilə bilər. Xüsusən nəzərə alınsa ki, dövlət investisiya xərcləri büdcə sənədlərində ümumi bir rəqəm kimi əks olunur və vəsaitlərin bölüşdürülməsi barədə Nazirlər Kabinetinin sərəncamları ictimaiyyətə açıqlanmır, onda bu sahədə məlumatlılığın səviyyəsini təsəvvür etmək olar.

C) İnternet resursları ictimai iştiraklığın fəal formalarından biri olacaqmı?

Dövlət investisiyalarının səmərəli və effektiv həyata keçirilməsində monitorinqin ən yaxşı üsullarından biri kimi son illərdə sürətlə inkişaf edən İKT və internet resursları mühüm rol oynayır. Bunu qeyd etmək yerinə düşər ki, son dövrlərdə dövlət idarəetmə orqanlarının – həm mərkəzi, həm də yerli idarəetmə orqanları daxil olmaqla – internet saytlarının yaradılmasında pozitiv inkişaf meyilləri hiss olunmaqdadır.

“İnformasiya əldə etmək haqqında” qanun qüvvəyə minəndən təxminən il yarım sonra Nazirlər Kabineti "Dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin internet informasiya ehtiyatlarının yaradılması Formaları və Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında 16 fevral 2007-ci il tarixdə qərar verib. Bu qərarın 2-ci maddəsində göstəriləndi kimi, dövlət orqanları və bələdiyyələr "İnformasiya əldə etmək haqqında" qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyaları açıqlamaq üçün İnternet informasiya ehtiyatları yaradırlar. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları onların tabeliyində olan dövlət orqanlarının internet informasiya ehtiyatları formalaşdırmalarına şərait yaratmalıdırlar. Bu məqsədlə sahə (korporativ), regional və s. formada internet informasiya ehtiyatları yaradıla bilər.

Qərarın 4.1-ci maddəsində deyilir ki, informasiya sahibləri internet informasiya ehtiyatları ilə tanış olmaq imkanları barədə məlumatı əks etdirən müvafiq ünvanları və ya onlara edilən dəyişiklikləri kütləvi informasiya vasitələrində açıqlamaq yolu ilə ictimaiyyətə çatdırırlar. Həmçinin qərarın 4.4-cü maddəsində informasiya sahibi olan dövlət və bələdiyyə orqanlarının internet informasiya ehtiyatlarında sənədin yerləşdirildiyi vaxtı və açıqlanması tarixini göstərirlər və 4.5-ci maddəsində göstərilmiş qaydada internet informasiya ehtiyatlarında yerləşdirilən ictimai informasiyaların tez və asan əldə edilməsi üçün şərait yaradırlar.

Bundan əlavə, Nazirlər Kabineti internet saytları olan dövlət orqanları və bələdiyyələrə 38 sayda lazımi informasiyanın verilməsini müəyyən edib.

Bu qərarların tətbiqi mexanizmi və onun təsbit etdiyi tənzimləmələr, göründüyü kimi, informasiyaların açıqlanması üzrə istifadə olunmalıdır. 2007-ci ildən başlayaraq bu qərarın tələblərindən irəli gələn müddəaların yerinə yetirilməsinin öyrənilməsi məqsədlə monitorinqlərə başlanmışdır. İlk olaraq daha ilk növbədə dövlət internet saytlarının monitorinqi göstərmişdir ki, ilkin olaraq əksər dövlət qurumları saytlarını hazırlayıb, bəziləri hazırlamaq ərəfəsindədir, digərləri isə müəyyən məlumatları internet saytlarında yerləşdirməmişlər. Davamlı olaraq aparılan monitorinqin

²⁰ Bütçə prosesində iştirak üzrə təcrübə, İctimai Maliyyənin Monitorinqi Mərkəzi, Bakı, 2007.

nəticələrinə uyğun olaraq, 2009-cu ilin ikinci yarısında mərkəzi dövlət orqanlarının böyük hissəsi özlərinin internet resurslarını yaradıblar.²¹

Sözsüz ki, bu internet saytlarının mövcudluğundan daha çox, onların məzmunu və informasiya bazası daha çox diqqət mərkəzindədir. Bu baxımdan, hələ də bir çox rəsmi internet səhifələri yalnız məhdud sayda informasiya ilə məhdudlaşır. Məsələn, hər hansı investisiya layihəsini həyata keçirən mərkəzi idarəetmə orqanının saytında bu layihələrlə bağlı geniş informasiya verilmir. Satınalma prosedurları zamanı hər hansı bir tender barədə məlumat yoxdur, seçilən şirkətlərin və subpodratçılar haqqında isə məlumatları yalnız press-revizlər və ictimaiyyətlə əlaqələr bölməsində əldə etmək mümkündür.

Multimedia Mərkəzinin SDA-nın (<http://tender.gov.az>) internet saytı üzrə son monitorinqinin nəticələrinə uyğun olaraq, saytın ümumi strukturu və məlumatların yenilənməsi qənaətbəxş sayılıb, bununla bərabər, burada ciddi problemlərin olduğu da üzə çıxıb. Məsələn, bu agentliyin saytında satınalmaların prosedurları və müvafiq dövlət idarələrinə keçid yoxdur. Satınalmaların monitorinqi üzrə saytda heç bir məlumat yoxdur, satınalmalar üzrə tenderlərin keçirilməsi ilə bağlı şikayətlərin verilməsi üçün heç bir menyu yerləşdirilməmişdir, ümumiyyətlə, satınalmaların monitorinqinin aparılmasından ötrü hər hansı bir informasiyadan istifadə üçün keçid yoxdur.²²

Azərbaycanda Dİ layihələrinin sifarişçisi olan dövlət qurumlarının saytlarındakı vəziyyət daha pisdır. 2006-2009-cu illərdə Azad İqtisadiyyata Yardım İctimai Birliyinin²³ monitorinqinin aparıldığı yol-infrastruktur, inzibati binaların yenidənqurulması, məktəblərin tikintisi və təmiri layihələrinin sifarişçisi olan Nəqliyyat, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi, Təhsil, Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirlikləri və Mərkəzi Seçki Komissiyasından yalnız birinin – ETSN-in internet saytında həyata keçirilən Dİ layihələri üzrə ümumi məlumatlar yerləşdirilib. ƏƏSMN -in isə ümumiyyətlə internet saytı yoxdur. Dövlət investisiya xərclərində ən çox payı olan NN-in internet saytında yol-infrastruktur layihələri barədə ümumi məlumatlar belə yoxdur. Bu layihələrin həyata keçirilməsində çox halda sifarişçi, digər hallarda isə podratçı olan, nazirliyin tabeliyindəki “Azəryolservis” ASC-nin internet saytı yoxdur. NN-in internet saytında “Avtomobil yolları” bölməsində əlavə məlumatlar üçün “Yolnəqliyyatservis” Departamentinin <http://www.yolneqliyyatservis.gov.az> saytına keçid var. Halbuki bu departament 3 il öncə ləğv olunub, onun bazasında isə “Azəryolservis” ASC yaradılıb, qeyd olunan sayt isə işləmir.

Dİ layihələri ilə bağlı ilkin informasiyanın əldə olunmasında son zamanlar ciddi problem yaranmağa başlamışdır. Əvv əlki illər Nazirlər Kabinetinin dövlət investisiya xərclərinin bölüşdürülməsi barədə sərəncamları əldə etmək çətin olmadığı halda, 2009-cu ildən bu sənədin ictimaiyyətə çıxışı ciddi nəzarət altına alınıb. Vəsaitlərin bölüşdürülməsi üzrə göstəricilər və layihələrin siyahısı olmadan ayrı-ayrı investisiya layihələrinin monitorinqi imkanları kifayət qədər azalmış olur.

D) İnformasiya sorğuları üzrə məhkəmələrin sayı artır

İnformasiyaya çıxış sahəsində kiçik pozitiv dəyişikliklərə baxmayaraq, hələ də əksər halda Dİ layihələrinin reallaşdırılması ilə bağlı məlumatların alınması üçün dövlət qurumlarına müraciət edən QHT-lərin informasiya sorğuları cavabsız qalmaqdadır. Əksər dövlət qurumları qanunvericiliyin tələblərinə əməl etmədən informasiya sorğularına cavabları gecikdirir, heç bir əsas olmadan cavab verməkdən imtina edir və ya ümumiyyətlə cavab vermir.

Son 2 il ərzində Dİ layihələrinin monitorinqini aparan AİYİB dövlət qurumlarına müraciət etdiyi 17 informasiya sorğusu üzrə 2 dövlət qurumundan (İqtisadi İnkişaf və Maliyyə nazirlikləri) vaxtında cavab alıb. Başqa 3 dövlət qurumundan (Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Bədən Tərbiyəsi və

²¹ <http://informasiya.org>

²² <http://informasiya.org>

²³ <http://freeeconomy.az>

İdman və Səhiyyə nazirlikləri) gecikməklə cavab alıb. Qalan hallarda dövlət qurumları ya sorğuya cavab verməyib, ya da cavab verməkdən imtina edib. Bunun nəticəsində isə AİYİB dövlət qurumlarına qarşı 10 məhkəmə işi qaldırıb. Bunlardan 3 iddia təmin edilib, 4 iddia üzrə isə məhkəmə prosesində sorğular cavablandırılıb. Bir iş (MSK-ya qarşı) Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinə göndərilib.

E) İctimai iştirakçılığın başqa formaları

Dİ layihələrində ictimai iştirakçılığın zəif olduğu bir zamanda hər hansı bir formada iştirakçılıq məqbul sayılır. 2008-2009-cu illərdə MBQ dövlət investisiya proqramlarının ictimai müzakirəsini təşkil edib. Eyni zamanda, Dİ layihələrinin monitorinqini aparan AİYİB yekun təqdimatlar keçirib. Bu cür ictimai iştirakçılıq formaları da effektə malikdir, çünki ictimaiyyət üçün çox maraqlı olan bu müzakirələri KİV, xüsusilə də yazılı (o cümlədən, internet) media geniş işıqlandırır. Konfranslar və monitorinqlərə həsr olunmuş təqdimatlar da ictimai iştirakçılığın mühüm vasitələrindən biridir və Azərbaycanda bu formatın onillik təcrübəsi var. Lakin belə təqdimatlarda və mətbuat konfranslarında, həmçinin seminarlarda dövlət qurumları nümayəndələrinin iştirak səviyyəsi aşağı olur. Bir çox halda isə belə tədbirlərdə dövlət qurumlarının şöbə və bölmə müdirləri təşrif buyurur ki, onların da həmin qurumların siyasətinə təsiri məhduddur.

Həmçinin başqa informasiya mənbələri – bülletenlər, aylıq və illik hesabatlar Dİ layihələri üzrə ictimai iştirakçılıq praktikasında öz yerini tapmayıb. Halbuki təcrübəsini nəzərdən keçirdiyimiz ölkələrdə belə ictimai iştirakçılıq tipli məlumatlar və hesabatların ictimaiyyətə təqdim olunması normal bir hal almışdır. Son dövrlərdə beynəlxalq təcrübədə müxtəlif səviyyəli dövlət orqanlarının məsul nümayəndələrinin müxtəlif forumlarda vətəndaşlarla birbaşa ünsiyyətə girməsi də mütərəqqi iştirakçılıq formalarından biridir ki, bu təcrübə də Azərbaycanda yoxdur.

3.3. NƏTİCƏLƏR

Azərbaycanda Dİ layihələrinin həyata keçirilməsi 5 ildir kütləvi xarakter daşısa da, bu sahədə şəffaflıq, hesabatlılıq və ictimai iştirakçılıq zəifdir. Bununla belə, vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən ictimai iştirakçılıq formalarının təbliği, siyasət sənədlərinin hazırlanması və vəkilliyi, qanunvericilik təşəbbüsləri də yetərli deyil ki, bu da ictimai iştirakçılığın genişlənməsinə mənfi təsir göstərir. Ümumiyyətlə isə Dİ layihələrində ictimai iştirakçılığın zəif olmasının səbəblərini belə ümumiləşdirmək olar:

Normativ-hüquqi aktlar və dövlət qurumları üzrə

- 1) “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunun dövlət qurumlarında tam tətbiqi üçün hökumətin maraqlı olmaması;
- 2) Elektron hökumətin formalaşmasının yubanması, hökumətin bunda maraqlı olmaması;
- 3) Dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin internet resursları haqqında NK-nın qərarında ictimaiyyət üçün açıqlanmalı informasiyaların siyahısının tam və dəqiq müəyyən edilməməsi;
- 4) Dİ layihələrini həyata keçirən dövlət qurumlarının layihələrin icrası, smeta dəyəri, podratçılar, satınalmalar, aralıq hesabatlar, müstəqil qiymətləndirmə və monitorinqlərlə bağlı nəticələrin ictimaiyyətə təqdim olunması ilə bağlı tələbləri və mexanizmləri göstərən heç bir təlimat və ya normativ-hüquqi aktın yoxluğu;
- 5) SDA-nın Dİ layihələri üzrə satınalmaların qruplaşdırılması və tenderin nəticələri barədə məlumatların yerləşdirilməsi, həmçinin keçirilmiş tenderlərlə bağlı şikayətlər üzrə fəaliyyətini genişləndirə bilməməsi və ya bunda maraqlı olmaması;

- 6) Hesablama Palatasının Dİ layihələrinin auditi ilə bağlı fəaliyyətinin zəifliyi, palatanın ictimaiyyətlə əlaqələrinin yox səviyyəsində olması;
- 7) Nazirlər Kabinetinin və nazirliklərin Dİ üzrə normativ-hüquqi sənədlərinin ictimaiyyətdən gizlədilməsi;

Vətəndaş iştirakçılığı təşəbbüsləri üzrə

- 1) Dİ layihələrinin monitorinqi sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lərin sayının və bu sahədə çalışan ekspertlərin sayının az olması;
- 2) Dİ layihələri üzrə ictimai iştirakçılığın formalarından geniş şəkildə istifadə olunmaması. Əksər hallarda layihələr üzrə birgə fəaliyyət və ayrı-ayrı layihələrin təfərrüatlı monitorinqinin aparılması ilə əlaqədar informasiyaların müzakirə dairəsi çox məhdud olur;
- 3) Monitorinqi aparılan Dİ layihələrinin sayı olduqca azdır və çox vaxt bu layihələr yol infrastrukturunu, su təsərrüfatı, inzibati binalar və təhsil layihələrini əhatə edir;
- 4) Dİ layihələrində birgə maliyyə ilə çıxış edən beynəlxalq maliyyə institutlarının kredit və ya grant layihələrində vətəndaş iştirakçılığı ilə bağlı hər hansı bir fəaliyyət yoxdur;
- 5) Yerli dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən Dİ layihələrinin monitorinqi ilə bağlı heç bir yerli fəaliyyət yoxdur;
- 6) KİV-də çalışan jurnalistlərin Dİ layihələri üzrə bilik və bacarıqlarının artırılmasına ehtiyac var;
- 7) “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunun tələblərinin dövlət qurumlarında tətbiqi üçün vətəndaş cəmiyyəti təşəbbüsləri yetərli deyil.

3.4. TÖVSIYƏLƏR

1) Hökumət səviyyəsində ictimai iştirakçılığın artırılması

İctimai iştirakçılığın legitimləşdirilməsi və onun genişləndirilməsinin hakimiyyət qollarının hər birinin funksiyası olduğunu nəzərə alaraq, bu təşəbbüslərin artırılmasında görüləcək işləri belə sıralandırmaq olar:

– İİN tərəfindən hər il Dİ layihələri üzrə təqdimatların keçirilməsi və onların icrası ilə bağlı ayrıca hesabatın hazırlanıb parlamentə təqdim edilməsi və dərc edilməsi;

– dövlət investisiya fəaliyyəti üzrə Nazirlər Kabinetinin rüblük məlumatlarının açıqlanması;

– yerli idarəetmə orqanlarının Dİ layihələrində iştirakı ilə bağlı xüsusi tənzimləyici aktın qəbulu;

– dövlət orqanlarının internet saytlarında spesifik Dİ layihələri üzrə aparılan işlər barədə məlumatların yerləşdirilməsi;

– Dİ layihələrinin qruplaşdırılması, respublika və yerli əhəmiyyətli layihələrin ayrılması; layihələrin sahələr, regionlar üzrə proqramlaşdırılması;

– SDA-nın saytında Dİ layihələri üzrə satınalmaların qruplaşdırılması və tenderin nəticələri barədə məlumatların yerləşdirilməsi, həmçinin keçirilmiş tenderlərlə bağlı şikayətlər üzrə informasiyaların verilməsi; şikayətlərə baxılması mexanizmlərinin yaradılması;

– Dİ layihələri sifarişçiləri olan dövlət qurumları və regionlar üzrə gələcək layihələr üzrə QHT, KİV, bələdiyyə nümayəndələrinin və uyğun sahənin mütəxəssislərinin iştirakı ilə ictimai dinləmələrin təşkili.

2) Milli Məclisin Dİ layihələrinə nəzarətinin artırılması

Təcrübəsi araşdırılan ölkələrdə qanunvericilik orqanlarının hökumətin Dİ fəaliyyətinə nəzarəti hərtərəflidir. Bunu nəzərə alaraq Azərbaycanda Milli Məclisin bir sıra addımlar atması, o cümlədən normativ-hüquqi aktlarda düzəlişlər etməsi labüddür:

– “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunla əlaqədar məlumatların təqdim edilməsindən səbəb göstərmədən imtina edilməsinə görə informasiya sahibləri vəzifəli şəxslər üçün məsuliyyətin müəyyən edilməsi;

– Nazirlər Kabineti və İİN-in növbəti ilin Dİ layihələri üzrə təqdimatın və layihələrin icrası ilə bağlı hesabatının Milli Məclisdə dinlənməsinə nail olmaq;

– Hesablama Palatasının Dİ layihələrinin planlaşdırılması və icrası üzrə ayrıca rəyinin hazırlanması. Həmçinin layihələrin və proqramların səmərəliliyinin palata tərəfindən xüsusi indikatorlarla qiymətləndirilməsi.

3) QHT və KİV-in ictimai iştirakçılıqda rolunun genişləndirilməsi

Artıq qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda Dİ layihələrinin həyata keçirilməsində vətəndaş təşəbbüslərinin nəzarət mexanizmləri var və bu fəaliyyətin çoxşaxəli olaraq genişləndirilməsinə ehtiyac duyulur. Bu məqsədlə QHT–KİV əməkdaşlığı həm də hökumət tərəfindən dəstəklənməlidir:

– QHT və başqa vətəndaş təşəbbüsü qruplarının Dİ layihələrinin müxtəlif istiqamətlər üzrə ixtisaslaşması, bilik və bacarıqların artırılması;

– ictimai iştirakçılığın alternativ formalarının, məsələn, bülletenlərin və illik hesabatların, sosial şəbəkələrdə müzakirələrin təşkili və bloqların yaradılması;

– KİV-in Dİ layihələrində iştirakının dəstəklənməsi, bilik və bacarıqların artırılması, başqa ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsinin təşkili;

– Dİ layihələrinin maliyyələşdirilməsində payçı kimi iştirak edən beynəlxalq maliyyə qurumlarının müvafiq siyasətlərindən istifadə edərək ictimai iştirakçılıqla bağlı təşəbbüslərin artırılması.

4. DÖVLƏT İNVESTİSİYA LAYİHƏLƏRİ ÜZRƏ İCTİMAİ DİNLƏMƏLƏR

“Dövlət investisiya büdcəsində ictimai iştirakçılığın artırılmasının vəkilliyi” layihəsi çərçivəsində 4 regionda Milli Məclisin üzvləri ilə birlikdə ictimai dinləmələr keçirilib. Bu dinləmələrin məqsədi regionlarda həyata keçirilən Dİ layihələri üzrə ictimai iştirak nümunələri yaratmaq olub. Dinləmələr Quba, Sumqayıt, Bərdə və Tovuz rayonlarında təşkil edilib.

4.1. Quba

21 yanvar 2010-cu ildə “*Quba rayonunda həyata keçirilən Dİ layihələri üzrə*” ictimai dinləmə keçirilib. İctimai dinləmə Quba rayonundan seçilmiş millət vəkili Vahid Əhmədov, MBQ koordinatoru Emil Ömərrov, MBQ ekspertləri Zöhrab İsmayıl və İnqilab Əhmədov, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının, yerli birliklərin, QHT və KİV nümayəndələrin iştirakı ilə təşkil olunub.

Millət vəkili Vahid Əhmədov və MBQ ekspertlərinin iştirakı ilə ictimai dinləmə.
21 yanvar 2010-cu il,
Quba rayon mərkəzi

Tədbirdə MBQ İdarə Heyətinin üzvü Zöhrab İsmayıl giriş sözü ilə çıxış edərək Quba rayonunda dövlət investisiyalarının əhəmiyyəti və ayrı-ayrı sahələrə təsirləri barədə məlumat verib. Sonra millət vəkili Vahid Əhmədov çıxış edərək hal-hazırda Quba rayonunda həyata keçirilən dövlət büdcəsi və yerli resurslar əsasında maliyyələşdirilən layihələri qeyd edib. Millət vəkili yerli resurslar hesabına həyata keçirilən layihələr kimi Qonaqkəndə yolun çəkilməsini, içməli su problemini azaltmaq üçün su quyuları qazılmasını qeyd edib.

Tədbirdə MBQ üzvü İnqilab Əhmədov Quba rayonunda son 3 ildə həyata keçirilən layihələrlə bağlı təqdimat edib. O bildirib ki, 2007-2009-cu illərdə Quba rayonu üzrə 27 dövlət investisiya

layihəsi maliyyələşdirilib və bu məqsədlə büdcədən üst-üstə 703 milyon manat ayrılıb. İllər üzrə götürüldükdə isə rayona bilavasitə aidiyyəti olan layihələrin sayı 2007-ci ildə 11 (3340 min manat), 2008-ci ildə 14 (9021,7 min manat), 2009-cu ildə 3 (1508,1 min manat) olub. Rayona dolaylı təsir göstərən layihələrin sayı isə 2007-ci ildə 2 (9500 min manat), 2008-ci ildə 5 (322661,8 min manat), 2009-cu ildə 2 (345426 min manat) olub.

Daha sonra yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyələrin nümayəndələri, QHT və KİV təmsilçiləri ilə geniş müzakirələr başlanıb. Onlar hazırda rayonda mövcud problemlərlə bağlı məlumat və təkliflər irəli sürdülər. Məlum oldu ki, Qubada hələ də teatr yoxdur, musiqi məktəbi isə işləmir, şəhərə gələn içməli su xəttinin 3 km-lik hissəsi Xınalıq yolunun inşası zamanı dağıdılıb. Həmçinin Qubada hələ də normal kitabxana yoxdur, Gənclər Evinin binası ictimai iaşə və ticarət obyektini kimi istifadə edilir.

Eyni zamanda məlum oldu ki, kənd təsərrüfatının dövlət proqramları əsasında dərman preparatları və gübrələrlə təminatında ciddi problemlər var. Onların qiymətində, guya, 50% güzəşt olunsa da, əslində, real bazar qiymətindən yenə bahadır, həmçinin keyfiyyəti aşağıdır və istifadə müddətləri keçib.

Yerli qurumların nümayəndələri bir sıra təkliflər verdilər. Onlar dağ çaylarının kənarlarında bəndqurma işlərindən tutmuş kiçik körpülərin tikintisinədək, 50 ilə yaxın təmir üzvi görməyən məktəblərin yenidənqurulmasından yüksək çinli məmurların himayə etdiyi qum karxanalarının sıradan çıxardığı yolların bərpaşınadək, habelə çayların bəzi yerlərdə 20 m qazılması nəticəsində yaranmış suvarma probleminin aradan qaldırılması kimi onlarla layihə təklifi irəli sürdülər.

İctimai dinləmənin sonunda çıxış edən Vahid Əhmədov və Zöhrab İsmayıl bələdiyyələri və icra nümayəndələrini, QHT və KİV təmsilçilərini yerli təşəbbüsləri artırmağa və rayon üçün gərək olan dövlət investisiya layihələrinin prioritetləşdirilməsinə təsir göstərməyə çağırırdılar.

4.2. Sumqayıt

17 fevral 2010-cu ildə “*Sumqayıt şəhərində həyata keçirilən Dİ layihələri üzrə*” ictimai dinləmə keçirilib. İctimai dinləmədə Sumqayıt şəhərindən seçilmiş millət vəkili İkrəm İsmayılov, MBQ-nin ekspertləri, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının, yerli QHT və KİV nümayəndələri iştirak edib. Tədbiri ATƏT-in Sumqayıtdakı “Qanunun aliliyi” Resurs Mərkəzi təşkil edib.

Tədbirdə MBQ üzvü Zöhrab İsmayıl giriş sözü ilə çıxış edərək Sumqayıt şəhərində dövlət investisiya layihələrində ictimai iştirakın vacibliyindən danışdı. Sonra millət vəkili İkrəm İsmayılov çıxış edərək hazırda Sumqayıtda həyata keçirilən layihələrlə bağlı fikirlərini bölüşdü. MBQ eksperti Fuad Cəfəri Sumqayıtda son 3 il ərzində həyata keçirilən layihələrlə bağlı təqdimatla çıxış etdi.

Təqdimat zamanı qeyd olundu ki, 2007-2009-cu illərdə Sumqayıt şəhəri üzrə 26 dövlət investisiya layihəsi maliyyələşdirilib və bu məqsədlə büdcədən üst-üstə 59597 min manat ayrılıb. İllər üzrə götürüldükdə isə, şəhərə 2007-ci ildə 16544 min manat, 2008-ci ildə 32840 min manat, 2009-cu ildə 10202.2 min manat olub.

Daha sonra yerli icra hakimiyyətinin və bələdiyyələrin nümayəndələri, QHT və KİV təmsilçiləri ilə geniş müzakirələr başlanıb. Onlar hazırda rayonda mövcud problemlərlə bağlı məlumat və təkliflər irəli sürdülər. Məlum oldu ki, Sumqayıtda elektrik təchizatı, işsizlik, mikrorayonlarda yolların təmiri əsas problem olaraq qalmaqdadır.

İcra hakimiyyətinin nümayəndəsi Fərman Kazımov qeyd etdi ki, şəhərdəki bir sıra problemlər məhz sakinlərin təklif və narahatlıqlarına əsasən həll olunmaqdadır. Şəhər bələdiyyəsinin əməkdaşı Elvin Hənifəyev bildirdi ki, hazırda şəhərdə məhəllə komitələri bələdiyyə ilə əlaqələndirməklə bir çox layihə həyata keçirir ki, bu da ictimai iştirakçılığın bir forması sayıla bilər.

Millət vəkili İkrəm İsrailov və MBQ ekspertlərinin iştirakı ilə ictimai dinləmə.
17 fevral 2010-cu il,
Sumqayıt şəhəri

İctimai dinləmənin sonunda çıxış edən Zöhrab İsmayıl bələdiyyələri və icra nümayəndələrini, QHT və KİV təmsilçilərini yerli təşəbbüsləri artırmağa və şəhər üçün gərəkli dövlət investisiya layihələrinin prioritetləşdirilməsinə təsir göstərməyə çağırırdı. O bildirdi ki, əslində, yaxşı olar ki, belə ictimai dinləmələrin təşəbbüskarı şəhər icra hakimiyyəti olsun. Və bu dinləmələrdə şəhərdəki problemlər öyrənilsin, prioritetləşmə aparılsın və bunun nəticəsində də təkliflər hökumətə təqdim edilsin.

Onun fikrincə, digər bir vacib məqam şəhərdə həyata keçirilən dövlət investisiya layihələrinə ictimai nəzarətin təşkilidir. Bu təşəbbüsdə QHT-lər, bələdiyyə və məhəllə komitələri və KİV iştirak etməlidir ki, layihələrin şəffaflığını və səmərəliliyini təmin etmək mümkün olsun.

4.3. Bərdə

20 fevral 2010-cu ildə “*Bərdə rayonunda həyata keçirilən Dİ layihələri üzrə*” ictimai dinləmə keçirilib. İctimai dinləmədə MBQ-nin ekspertləri, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının, yerli QHT və KİV nümayəndələri iştirak edib. Tədbir yerli “Aran” təşkilatı və Uşaq kitabxanasının dəstəyi ilə təşkil edilib.

Tədbirdə MBQ İdarə Heyətinin üzvü Zöhrab İsmayıl giriş sözü ilə çıxış edərək Bərdə rayonunda həyata keçirilən Dİ layihələri barədə ümumi məlumat verib və ictimai iştirakın vacibliyindən danışıb. Sonra MBQ eksperti Fuat Rəsulov Bərdə rayonunda son 3 ildə həyata keçirilən layihələrlə bağlı təqdimatla çıxış edib. Təqdimat zamanı qeyd olunub ki, 2007-2009-cu illərdə Bərdə rayonu üzrə 19 dövlət investisiya layihəsi maliyyələşdirilib və bu məqsədlə büdcədən üst-üstə 15997.6 min manat ayrılıb. İllər üzrə götürdükdə isə, rayona ayrılan dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları 2007-ci ildə 1915 min manat, 2008-ci ildə 4326.3 min manat, 2009-cu ildə 4717.9 min manat olub.

Daha sonra yerli icra hakimiyyətinin və bələdiyyələrin nümayəndələri və QHT təmsilçiləri ilə geniş müzakirələr başlanıb. Onlar hazırda rayonda mövcud problemlərlə bağlı məlumat verdilər və təkliflər irəli sürdülər.

Qeyd olundu ki, son illərdə rayonda nəzərdə tutulmuş bir sıra layihələr bugüneydək həyata keçirilməyib. Bunlar mədəniyyət sarayının təmiri, su təchizatı layihəsi və Bərdə türbəsinin bərpası layihələridir. Yerli qurumların fikrincə, şəhərin əsas problemi kanalizasiya sisteminin qurulması və içməli su təchizatıdır. Eyni zamanda, bir sıra iri kəndlərdə, məsələn, əhalisinin sayı 2000 nəfərdən çox olan Alaçadırlı kəndində orta məktəb yoxdur.

Eyni zamanda, həyata keçirilən layihələrin keyfiyyəti və xərclərin həcmi də müzakirə mövzusu olub. Yerli icra qurumları və bələdiyyə nümayəndələrinin fikrincə, bu layihələrin icrasında maksimum yerli resurslar və yerli şirkətlər iştirak etməlidir ki, bunun faydası da dolayısı ilə rayon iqtisadiyyatına dəysin və xərclərə də qənaət etmək mümkün olsun.

Müzakirələr göstərüb ki, dövlət investisiya fəaliyyətində bələdiyyələrin rolu sıfır səviyyəsindədir. Halbuki bələdiyyələr büdcədən kənar maliyyə mənbələrinin, o cümlədən xarici donorların vəsaitləri hesabına xeyli layihə həyata keçiriblər, amma bu layihələrin maliyyə tutumu elə də böyük olmayıb. Halbuki bələdiyyələr dövlət büdcəsi hesabına belə layihələr həyata keçirmək imkanına malik olsalar da, bu imkan hələ də mövcud deyil.

4.4. Tovuz

25 fevral 2010-cu ildə “Tovuz rayonunda həyata keçirilən Dİ layihələri üzrə” ictimai dinləmə keçirilib. İctimai dinləmədə MBQ-nin ekspertləri, millət vəkili Nazim Məmmədov, yerli QHT və KİV nümayəndələri iştirak edib. Tədbir yerli Tovuz İnformasiya Mərkəzinin dəstəyi ilə təşkil edilib.

Tədbirdə MBQ İdarə Heyətinin üzvü Zöhrab İsmayıl giriş sözü ilə çıxış edərək Tovuz rayonunda dövlət investisiya layihələrinin əhəmiyyətindən danışub və ümumi məlumat verib. Sonra MBQ eksperti Fuat Rəsulov Tovuz rayonunda son 3 il ərzində həyata keçirilən layihələrlə bağlı təqdimatla çıxış edib. Təqdimat zamanı qeyd olunub ki, 2007-2009-cu illərdə Tovuz rayonu üzrə 25 dövlət investisiya layihəsi maliyyələşdirilib və bu məqsədlə büdcədən üst-üstə 67918,1 min manat ayrılıb. İllər üzrə götürüldükdə isə rayona ayrılan dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları 2007-ci ildə 13079 min manat, 2008-ci ildə 43718,4 min manat, 2009-cu ildə 11119,9 min manat olub.

Daha sonra millət vəkili Nazim Məmmədov, QHT və KİV təmsilçiləri ilə geniş müzakirələr başlanıb. Onlar hazırda rayonda mövcud problemlərlə bağlı məlumat veriblər və təkliflər irəli sürüblər. Məlum olub ki, yenicə təhvil verilmiş Tovuz–Əlibəyli yolunda artıq problemlər yaranıb, bəzi hissələrdə çökmələr var. O biri tərəfdən, burada yol nişanlarının olmaması və nəzarətsizlik böyük sürətə imkan verir və bu da tez-tez yol-qəza hadisələrinə səbəb olur.

Qeyd olunub ki, son illərdə rayonda nəzərdə tutulmuş bir sıra layihələr bugüncə həyata keçirilməyib. Bunlardan biri kiçik şəhərlərin su və kanalizasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi layihəsidir. Eyni zamanda, Tovuzçay su anbarının tikintisi də yarımçıq qalıb. Tədbir iştirakçılarının fikrincə, hazırda Tovuz şəhərinin ən prioritet problemi su təchizatı və kanalizasiya sistemi ilə bağlıdır. Eyni zamanda, rayonun suvarma ilə bağlı da ciddi problemləri var.

Millət vəkili Nazim Məmmədov və MBQ ekspertlərinin iştirakı ilə ictimai dinləmə.
25 fevral 2010-cu il,
Tovuz şəhəri

İctimai dinləmədən MBQ ekspertləri və millət vəkili Nazim Məmmədov regional “Simurq TV”-nin “Obyektiv” verilişinin qonağı olublar. Verilişdə “Tovuzda həyata keçirilən dövlət investisiyaları” mövzusu ətrafında müzakirələr aparılıb. Veriliş bazar günü fevralın 28-də 20.35-də efirə gedib. Qeyd edək ki, “Simurq TV” ölkənin qərb regionlarında təxminən 1 mln. nəfər tamaşaçını əhatə edir.

İSTİFADƏ OLUNAN MƏNBƏLƏR

- 1) Rusiya Federasiyasının Bütçə Məcəlləsi
- 2) “Dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti haqqında informasiyaların əldə edilməsi haqqında” RF Federal Qanunu
- 3) Qazaxıstan Respublikasının Bütçə Məcəlləsi
- 4) Norveç İnformasiya Azadlığı Aktı
- 5) <http://www.stortinget.no/no/In-English/About-the-Storting/Budget>
- 6) <http://www.riksrevisjonen.no/en/AboutRR>
- 7) <http://www.minfin.md/ru/actnorm/budget>
- 8) <http://www.minfin.md/ru/nationalbuget/lowsreglament>
- 9) <http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/BudgetLaws/EstoniaStateBudgetLaw1999.pdf>
- 10) <http://www.ach.gov.ru>
- 11) RF Hesablama Palatasının 2008-ci il üzrə fəaliyyəti haqqında hesabat
- 12) Norveç BAO NSB-nin sərnişindəşımə xidmətində satınalmaların araşdırılması üzrə sənəd
- 13) <http://www.minplan.kz>
- 14) “Ekspert” jurnalı, Qazaxıstan, 13 avqust 2008
- 15) <http://www.esep.kz/first2.php?lang=kaz>
- 16) Dövlət investisiyaları ilə bağlı qanunvericiliyin və tənzimləyici aktların təkmilləşdirilməsinin tədqiqi üzrə hesabat, MBQ, 2007
- 17) <http://www.maliyye.gov.az>
- 18) <http://www.state.gov.az>
- 19) İnformasiya əldə etmək haqqında qanun
- 20) Bütçə prosesində iştirak üzrə təcrübə, İVMM, 2007-ci il
- 21) Dövlət bütçəsindən avtomobil yollarının yenidənqurulmasına ayrılmış vəsaitlərin monitorinqinin Yekun hesabatı. AİYİB, 2006
- 22) <http://www.cit.az>
- 23) <http://www.freeeconomy.az>